صحت نامه ابتدائی و تصنیف نثر و نوشته دل و مضامین متعلقه

صفحه	سطر	غلط	صحیح
ـه	۳	گرویده سوا	گرویده رطلق
۱۲	۴	سشمه	خدا
۲۳	۲	یگانه	ف د
۲۴	۵	ست	نیست
۳۱	ن	اودن تحین	اودن
۳۴	۳	او سا	سا
〃	۵	نگه	به
۳۶	۹	توت تو	خود خود
۴۱	۱	کاتبین اند	کاتبینند
۴۴	۱۴	براکیت	بریک
۴۹	۷	سد تیق	تند عنق
۵۰	۱۰	بیش	دانش
۵۲	۵	آبر سهو	سهو
۵۶	۹	انداز	اندازه
۵۸	۱۵	دان	آید
۶۱	۳	ومه	وقتند
۶۹	۹	چه	چون
۷۱	۲	خدا	خدا تی
۸۹	۱	۸۹	۸۸
۹۴	۱۱	ادت	اراوت
۹۵	۲	تی نگفت شد را	امر خالق ما
〃	۹	ست	ست
۹۸	۹	آنجمن	حب
۱۰۰	۱	آنجمه	نام
〃	۳	بیش	بیش و
۱۰۱	۵	هر دو د	هر دو

صفحه	سطر	غلط	صحیح
۱۴۳	۴	بیخدا	بسخدا
۱۴۵	۱	ابا ببد	بیا بید
۱۱۴	۵	سوی آخرت	سوی عاقبت
۱۱۵	۶	جبل	جبل ست
۱۱۶	۶	جدا جدا	جدا جدا
۱۱۹	۹	تکو بید	[illegible]
۱۲۵	۸	کی ادعلم	دار علم
۱۲۷	۱	جیب ا	باسل
۱۳۱	۳	دو ای	دته یا کی
۱۳۳	۲	بفضلی	بفضل
۱۳۴	۷	باده	جاده
	۸	سوا سا	گردد ر
۱۴۰	۱۱	وین	این
۱۵۱	۴	است	اسمی
〃	۸	کفایت	کفارت
۱۵۳	۱۱	ماشیدم	ماشیده
۱۶۰	۸	دین تمهای	دین و تمهدی
۱۶۶	〃	فرمد	فرمود
۱۶۳	〃	صدق	صد شی
۱۶۹	۹	بی	بلی
۱۷۰	۱۱	کا راند	کار سا

تمت

سنه ۱۳۱۱

[illegible]

ومن یتوکل علی الله فهو حسبه

السعی منی والاتمام من الله

تمیل ادا مرد نوازی
تکمیل فرد دگر بود نی

لولاک لما ... [illegible]
بفضل ایزدی مسعود باشے
بدار السلطنت فیروزیت باد
[illegible] حکمران [illegible]

[illegible]

[illegible]

ای دل [illegible] تراخواندست [illegible]
[illegible] شد تا [illegible]
تا [illegible] ان [illegible] کمال

[illegible]

[illegible]

[illegible]

بالمظفر [illegible] باشد مظفر

[illegible] با مراد و با کمال

[illegible]

قالبم بے جان بود در انتظار
دیدہ و دل کردہ ام ہمراہ تو
باز آید با تو جان من بتن
دل قوی دار و ہمت کار کن
شاہد مقصود در آغوش عقل
خود بدانی کارہا مردان کنند
بستہ ہمت بکاری باک نیست
سہل آید کارہا از دست تو
ہمچو دریا در کمالات خرد

ای ترا با جان بابا میروی
تا نپنداری کہ تنہا میروی
زانکہ با ما بانم اینجا میروی
حافظت ایزد تعالے میروی
ای خرد در خیر بادا میروی
بارک اللہ عقل پیما میروی
کامیاب آئی دلارا میروی
زانکہ دانا و توانا میروی
پہن آئی قطرہ زاسا میروی

بگوید دل کہ فرزند پدر باش
پدر بگذار و فرزند ہنر باش

خرد دل گفت از مغز فرد خامی را | کباب پختہ نگردد مگر گردیدن

بسفر تعلیمت مبارک باد
بسلامت روی و باز آئی

تیری فرقت میں مجھیں مری گنگا جمنا | تا ملاقات نہ ممکن ہے آنسوں کا تھمنا

بخدمت برخوردار سعادت آثار محمد عبد الباسط صاحب شبلی بی اے

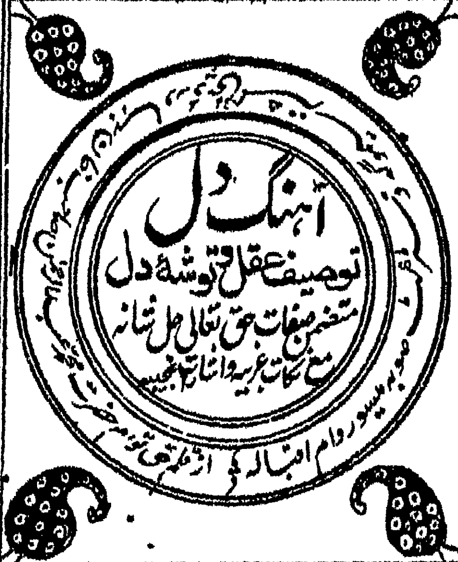
جناب یا چچا بھائی صاحب سلمہ اللہ عمرہ و زاد اللہ علمہ و قدرہ

دل درد منزل

بنگلور سول و ملٹری سٹیشن
مورخہ ۲۲ اپریل ۱۹۲۹ء

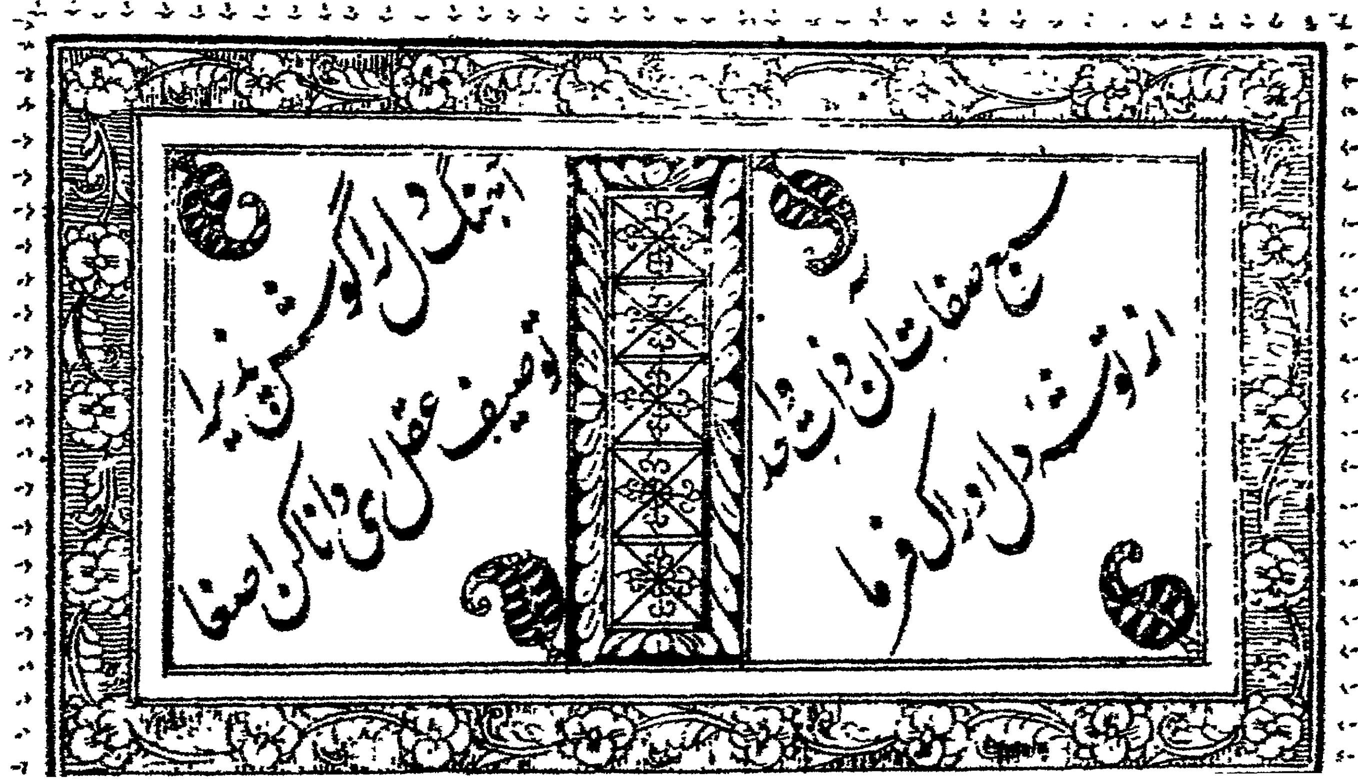
ومن یؤت الحکمة فقد اوتی خیرا کثیرا

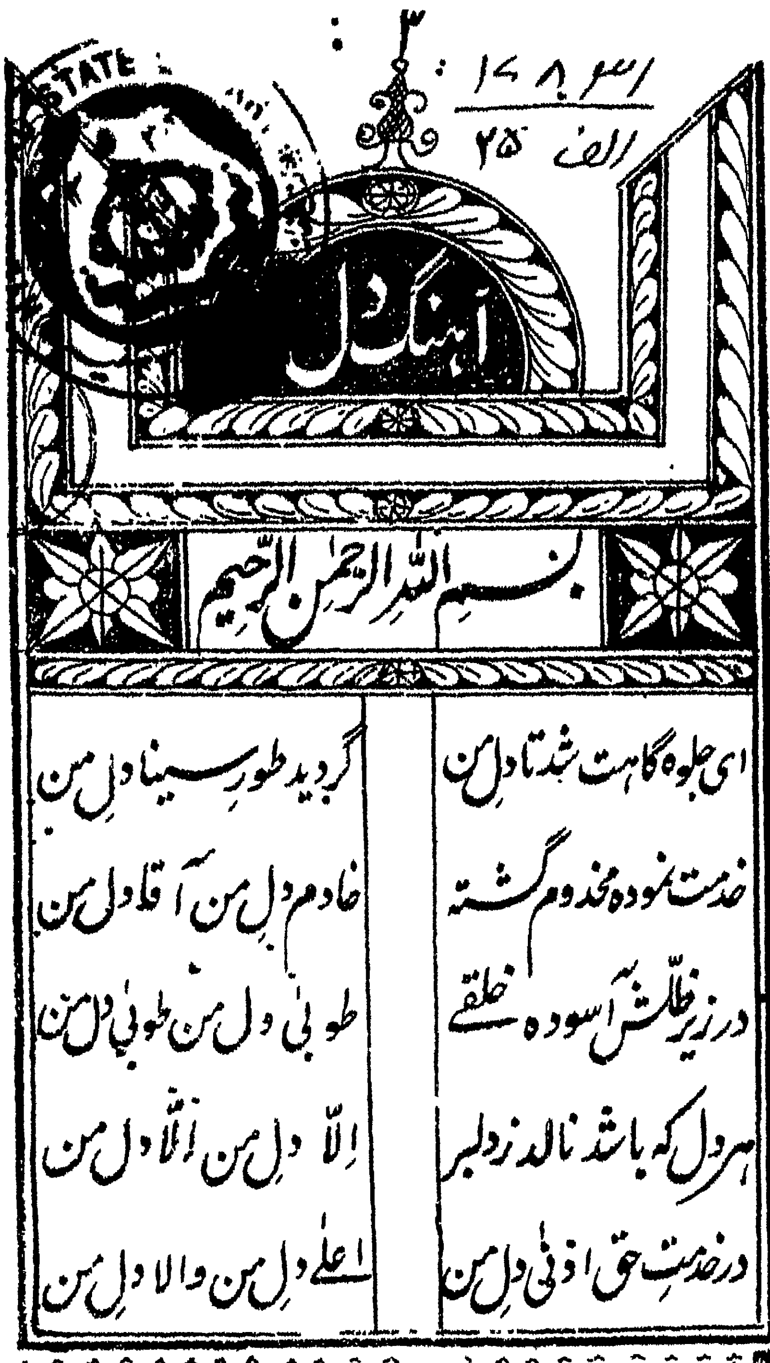
الحمد للہ والمنہ کہ دریں ایام فرحت التئام

حسب فرمائش جناب محمد عبد الباسط روشن دل خلف مصنف

در مطبع ... پریس بنگلور مطبوع

آهنگ دل
بسم اللہ الرحمن الرحیم
ای جلوه گاهت شد تا دل من
گردید طور سینا دل من
خدمت نموده مخدوم گشته
خادم دل من آقا دل من
در زیر ظلش آسوده خلقی
طوبی دل من طوبی دل من
هر دل که باشد نالد ز دلبر
الا دل من الا دل من
در خدمت حق ادنی دل من
اعلی دل من والا دل من

دل اقلیم تنزهی جای دو عالم — دریا دلِ من پیدا دلِ من

کعبه چه گوئی قبله چه جوئی — مکّه دلِ من بطحا دلِ من

حق داند اینک حق بیند اینک — دانا دلِ من بینا دلِ من

وارفته خود وارفته حق — پیدا دلِ من شیدا دلِ من

حق را نه بیند غیرے نداند — خود سر دلِ من خودرا دلِ من

فرمانِ حق را بالطبع راضی — تابع دلِ من شنوا دلِ من

از دسیاسی از غیر جا شا — اتقیٰ دلِ من ازکیٰ دلِ من

از بادهٔ حق معمور و لبریز — ساغر دلِ من مینا دلِ من

تصویر حق را از چشم حق بین — دیبا دلِ من زیبا دلِ من

تا بتختّمتا خبر بیاورد — یکتا دلِ من تنها دلِ من

توقیع حق را زیبا سرآغازه | منشورِ حق را طغرا دلِ من

بر سر نهاده فرمانِ حق را | سر لوحه را شد طغرا دلِ من

حق در نهان ست از وی نشان ست | ظاهر دلِ من پیدا دلِ من

بحر امد از جا جائیکه جا نیست | شد لامکانی زینجا دلِ من

من خود پرستم زان حق پرستم | گفته دلِ من نادی دلِ من

حق را بخواهد دیگر نخواهد | هرگز دلِ من اصلا دلِ من

حق بین حق گو حق دان حق جو | الحق دلِ من حقّا دلِ من

غائب مسمّیٰ پیدا است اسمش | در جستجو شد عنقا دلِ من

ترکان شوقت یک لخت کردند | غارت دلِ من یغما دلِ من

جاهم بعز و انعام فرمود | تشریف قربت تمغا دلِ من

ایمان نیارد جز صورت تو	منکر دلِ من ترسا دلِ من
از دل بدلها جائیست پیدا	یکجا دلِ من صدجا دلِ من
بعد عظیمی با وصف قربت	ایوا دلِ من دردا دلِ من
اقوال وارد احوال بابد	دردا دلِ من ایوا دلِ من
دائم بهاری رنگیں عذاری	خضرا دلِ من حمرا دلِ من
پابند هستی یکدست کردست	مارا دلِ من ایوا دلِ من
بالا و پستی باز یر دستی	پائیں دلِ من بالا دلِ من
بار امانت نکشید غیرے	اما دلِ من الّا دلِ من
راز خدائی بستر رازیست	بکتا دلِ من بنما دلِ من
وارز غیت سالم الحق نفایش	هران نماید القا دلِ من

مهجوری حق نار حسرت ہم | ہر لحظہ سازد ایما دل من
از تو خدایا جز تو نخواهد | اکنون دل من فردا دل من
از شہرت حق گردید رسوا | نامی دل من رسوا دل من
ظل ہماے دیدِ تو دارد | شاہا دل من شاہا دل من

ای طائر شوق از آشیان دور
تا کی نہ سازی پروا دل من

بہر شہاب ثاقب نماید | نعرہ دل من غوغا دل من
عاقل بہ مشرق این دل بمغرب | ای وا دل من ای وا دل من
گو میزبانم مہمان نیاید | گوئیے دل من [illegible] دل من

در بند تحقیق در بند تحقیق الحق دل من حقا دل من

ای عجب اینجائی غافل چرائی اینک دل من اینجا دل من

مهر شجاعت هم ماه عفت آنجا دل من اینجا دل من

مست الستم یاران نویدے ساقی دل من صهبا دل من

روز فراقش یوم عسیر است از رنج نالد شبها دل من

با دشت صحرا یکرنگ گردید صحرا دل من بیدا دل من

هاهو افتاد اینجا زبیدا بیجا دل من بیجا دل من

آید یقیناً امروز و فردا

زینجا دل من آنجا دل من

توصیف عقل

بسم اللہ الرحمن الرحیم

ہست کلیدِ درِ گنجِ حکیم

ہست خرد خازنِ گنجِ حکیم — اوّل مفتاحِ کنوزِ کریم

ہست خرد آبِ روانِ حکیم — دُرِّ یتیم است ز بحرِ قدیم

روحِ گرانمایہ بود از خرد — روح علوپایہ بود از خرد

جانِ من این عقل و دلم جانِ او — شانِ من این عقل و دلم شانِ او

مطربِ توحید سرائی خرد — جلوۂ تجرید نمائی خرد

عاقل جاندار گرامی شده | نامی بی عقل چه نامی شده

صاحب جان از خرد انسان شده | اشرف مخلوق و علوشان شده

هست خرد طائر حق آشیان | نغمه سرای چمن لامکان

عقل بود شرط بایمان حق | عقل بود رکن بعرفان حق

باب کشاده نما آمده | بدرقه تا منزل ما آمده

راهبر راه شریعت خرد | مرشد سالوک طریقت خرد

راهنمای ره تحقیق عقل | کاشف سر عقده تدقیق عقل

صفحهٔ فطرت که بخواند خرد | نسخهٔ حکمت که بداند خرد

طالب حق راست خرد دستگیر | می کند از صیقله روشن ضمیر

بار امانت ز فراست کشید | نور حقیقت ز بصیرت بدید

مخزن اسرار کماهی خرد | مطلع انوار الٰهی خرد

تاج خلافت بسر خود نهاد | داد رسالت بجهان خوش بداد

نفس زبون راست خرد بهر نفس | محتسب نیک با صلاح بس

عقل چو ترغیب را امر دهد — پایهٔ ترهیب نواهی نهد

آمر و مأمور چنین آمده — شاکر و مشکور چنین آمده

هرچه ز منقول بدین آمده — آن همه معقول و متین آمده

کافی و معقول بیانِ خرد — شافی و وافی همه شانِ خرد

عقل سلیم است نه غیر سلیم — عقل فهیم است نه غیر فهیم

عقل دلیل رهِ ایقانِ ما — عقل مدلل کنِ ایمانِ ما

جادهٔ دین است منور به عقل — شائبهٔ شرع معطر به عقل

فرق میان حق و باطل خرد — بیخردی ناقص و کامل خرد

نخل یقین راست خرد اصل و فرع — دین متین راست خرد اصل و فرع

تیرگی شک بزداید خرد — نور یقین را بنماید خرد

راه یقین صاف نماید خرد — خار شک از راه رباید خرد

عقل ز تشکیک ابا می کند — عقل ز تشریک ابا می کند

شک صفت ظلمت و عقل آفتاب — آفته خور ظلمت شب را چه تاب

جملگی اوهام خرد سوخته — چشم خود از سهوها دوخته

عقل باخلاص کند اهتدا — عقل رهائی بدهد از ریا

قرب حق از عقل بیابد بشر — تفرقه جمع و شود دفع شر

اشرف مخلوق شده آدمی — یافته چون عقل همه آدمی

باعث آزادی خاطر خرد — موجب هر شادی خاطر خرد

عقل رهائی ز غلامی دهد — مخلصی از بند جفا می دهد

بر سر ما ظل ظلیلی خرد — رحمت حق فیض جلیلی خرد

ظاهر و باطن خرد آراسته — صورت و معنی همه پیراسته

عقل چو شیرازهٔ جمعیتی — معرکه آرای صف گفتگو

عقل ز صنعت پی صانع برد — عقل ز ایجاد به موجد برد

عقل بود چشمهٔ آب حیات — عقل رساند ز صفت تا بذات

عقل بود رونق بازار علم — عقل بود نیز خریدار علم

علم بود گوهر دکان عقل — علم بود جوهری از کان عقل

روشنیٔ علم شود از خرد | تیرگیٔ جهل رود از خرد

عقل ادیبی به دبستانِ ما | روشنیٔ شمع شبستانِ ما

مردمِ عینِ بصرِ علم عقل | تابش و آبِ گهرِ علم عقل

عقل بود ناصحِ مشفق مدام | مفتیٔ صادق بجمال الکلام

ذمّهٔ عقل ست حساب کتاب | باز ز عقل ست درِ احتساب

ناصرِ ابرار بود در جهان | دافعِ اشرار بود در زمان

مخبرِ اخبارِ خرد هست بس | حافظِ اسرارِ خرد هست بس

حفظِ مراتب همه تن میکند | خدمتِ هر خار و سمن میکند

موجدِ هرگونه صنایع خرد | مخترعِ جمله بدایع خرد

ناظمِ هر امرِ اهم عقلِ ما | قاسمِ هر طرحِ حکم عقلِ ما

رمزِ نهان عقل عیان میکند | معنیٔ بسته بیان میکند

حل کن هر عقدهٔ لاحل خرد — پرده کش معنی معضل خرد

عقل نداند رهِ تفویض را — عقل کند عقدهٔ تاویل وا

جادهٔ تفویض بجوید خرد — مسلکِ تاویل بپوید خرد

عقل بہ پیمود طریقِ مجاز — بابِ حقیقت ز خرد هست باز

عقل نہ پیمود طریقِ مجاز — عقل شده راه حقیقت طراز

نامِ مجازی کہ ستامد خرد — راه حقیقت کہ خرامد خرد

طاعتِ حق را همه پرداخته — عقل بہ تسلیم و رضا ساخته

هاتفِ غیبی بخرد مژده ده — هست خرد مخبرِ هر کہ و مه

لطفِ سخن از خردِ نکته رس — لطفِ معانی ز خرد هست و بس

جان بتنِ لفظ خرد در دمید — معنی روشن چو گهر آفرید

منبعِ هر گونه فصاحت خرد — معدنِ هر نوع بلاغت خرد

غازهٔ رنگینِ عذارِ سخن — مایهٔ تزئینِ نگارِ سخن

رونقِ بازارِ سخن از خرد — زینتِ دستارِ سخن از خرد

از خرد این جمله سخن پروری — عقل دهد دادِ سخن گستری

هست خرد بادهٔ مردآزما — پیر و جوان راست صلا خوش صلا

دل بیقین هست مکان حق مکین — عقل بود نورِ مکان بالیقین

مرتبهٔ عالیِ دل را ببین — جلوه گهِ شاهدِ جان آفرین

عقلِ کل از فیضِ دلم بهره یاب — شد دلم از نورِ خرد آفتاب

دل بمثل عرشِ خدا است و فرش — عقل بگسترد این فرشِ عرش

ذره دل مهرِ سما حکم — نورِ خرد دافعِ هرگون ظلم

حضرتِ تن از شهِ دل آباد هست — ملک ز دستورِ خرد شاد هست

سمع و بصر شامہ و ذائقہ — لامسہ این پنج حس لائقہ
مدرکہ متخیلہ متصورہ — واہمہ و قوت متفکرہ
کارکنان جملہ بفرمان عقل — ستروطن تابع سلطان عقل
ہر کہ بدل عقل فزون آورد — راند درون جملہ برون آورد
دل کہ مدام ست اسیر خرد — خادم دلدادہ پیر خرد
جوہر دانش تراشد چنین — گوہر معنی ہمہ باشد چنین
ذرہ دل تیرہ بجای خرد — تابش خورشید ضیای خرد

خانہ دل از خرد آباد باد

دل ز خرد عقل ز دل شاد باد

بسم الله الرحمن الرحیم

واصفِ اوصافِ الٰهِ قدیم

ای نامهٔ نامِ تو ز آغاز | دل از روی خرد کنند باز
ای کرده دلم بعقل دمساز | در راز وحدت این دو همراز
ای آدم خاک راه اعجاز | پیمود ز عقل و گشته ممتاز
نام تو اله و شان وحدت | تا بدهر گره نه بار کثرت

کردی دل را چو گنج اسرار زین مهر بود طلوع انوار

ای محرم راز تو دل من عشق تو خمیر در گل من

آئینه معرفت دل من منزل گه تست منزل من

ای مرکز عالم دوائر وی نقطه بینش بصائر

از بال خرد دلست شهباز بر عرش صفات کرده پرواز

ای هادی ذات تو صفاتت مجموع صفات تست ذاتت

ای در ذات و صفات یکتا یکتائی تو بذات یکتا

زنده بینا توئی توانا شنوا گویا توئی و دانا

با این شش هم مرید هستی در شش جهت این مزید هستی

در ذات صفات تو هویدا در هر وصف تو ذات پیدا

[illegible] ایدون جسم و مثل جانی شایان تست لن ترانی

آن هادی خلق عقل اوّل
بروی صلوات باد منزل

آن پیشرو طریق تحقیق — آن پرده کشای راز تدقیق

آن مخبر صادق یگانه — آن مصلح کامل زمانه

آن پایه شناس وحدت حق — زیبا لب پاس وحدت حق

آن ماحی هر مثال کثرت — بر هم زن هر خیال کثرت

آن مانع قیل و قال تثلیث — آن قطع کن نهال تثلیث

آن مثبت هر ثبوت توحید — اثباتش حمله قوت توحید

آن باب کشای خوض فکرت — تفهیم نمای حسب عادت

آن پیش نه کتاب فطرت — آن درس ده کتاب فطرت

آن مایه عقل بی مثیلی — هرگونه دلیل را دلیلی

او هام زدای عقل پرور — در راه حقیقت او چه رهبر

آزاد کن عقول از عقل — آباد کن عقول از عقل

تسخیر کن قلوب از عقل — تاثیر کن قلوب از عقل

تشریح کن و سائل از عقل — توضیح ده مسائل از عقل

تشریحش من و عن چه اعجاز — توضیحش با خرد چه دمساز

برهان طلبید و داد برهان — از راهِ خرد نموده تبیان

منقولش با ثبوت معقول — معقولش را دخواه منقول

آن تارک بی ثبوت تقلید — تقلید محض از و بتردید

آن گنج معارف و حقائق — بنمود عطا کلید لائق

یعنی بکشاد راز نیسان
حیوان ز عقل گشت انسان

از عقل بیافت او شرافت ‌‌ ‌ از عقل بداد حق خلافت

از عقل تمیز نیک و بد شد ‌ ‌ مسجود ملائک از خرد شد

یعنی که قوای جمله اکوان ‌ ‌ از عقل نمود زیر فرمان

از عقل بیافت دین حق را ‌ ‌ از شرع گرفت این سبق را

شد مظهر اسم جامع انسان ‌ ‌ تا بید چو شمس لامع انسان

از عقل بیافت قرب یزدان ‌ ‌ عقلست ایمان و کشف و عرفان

مفتاح معارف الهی ‌ ‌ مصباح لوامع کماهی

در کار چو عقل کرد انسان ‌ ‌ شد شامل حال قرب رحمن

بیکار چو عقل کرد از و بجا ‌ ‌ شد عائد حال هجر شلوا

تکلیف شرع آمد از عقل ‌ ‌ این اصل و فرع آمد از عقل

حکمت علم خبیر آمد ‌ ‌ حکمت خیر کثیر آمد

عقل آمده عارف طریقت | عقل آمده کاشف حقیقت
عقل آمده باعث شریعت | عقل آمده موجب طریقت
فتوای نغر و بشرع حجت | بر هر اصل و بفرع حجت
دارد بعقل کر شریعت | دارد بعقل کر طریقت
داند بعقل کر حقیقت | باشد بی عقل را نه رتبت

ای واهب عقل و فهم و ادراک
از عقل انسان گذشت از افلاک

دل را عقل سلیم بخشی | این از لطف عمیم بخشی
باشد دل من ز عقل روشن | بو شد دل من ز عقل جوشن
دل با عقل و نغر دبدل باد | عقل از دل و دل ز عقل آباد
از نسبت یکرا ز دیگری بخش | قوت یکرا ز دیگری بخش

گویسم صفات ہفتگانہ
ہر وصف بذات خودیگانہ

این سبع صفات ہفت قلزم	ہفت اقلیمی مگر وراں گم
در شش جہت است پنج نوبت	زین ہفت صفات حق بشہرت
اعلان خداست از صفاتش	در ہر وصفش بیان ذاتش
دارد نہ شبیہ نے مثیلی	ہر یک وصف ست بے عدیلی
ہر یک صفت ست بی نظیری	ممتاز و بذات خود شہیری
ہر یک صفتش چو نا شریک ست	واحد بالذّات ولا شریک ست
یک اوست کہ این صفات دارد	مجموعۂ آن بذات دارد
یک ظلّ صفات دارد انسان	نسبت الّا نمود نتوان
فانیست صفات عبد آخر	باقیست صفات رب قادر

اعلی اعلی صفات رحمٰن	ادنی ادنی صفات انسان
نسبت یکرا بدیگری نے	شرکت یکرا بدیگری نے
یک را بدگر مکن تصوّر	این پارہ خذف بپاشد آن در
نسبت زہیچگونہ ہم نہ لائق	نسبت نہ بہی بہنیت فائق

گوئیم صفات حق بتدقیق
بر مشرب اہل کشف و تحقیق

این وارث جملہ انبیا اند	این محرم راز کبریا اند
ظاہر بینی مکن تو بیصیرت	بنگر از دیدۂ بصیرت
صافی گیر و ہِل کدورت	بنگر معنی گذر ز صورت
صورت لغو مسطّحیں ست	معنی منزل گہ یقیں ست
صورت بنیان مسطّحیں اند	اصحاب شکوک ہمچنیں اند

معنی یابان محققین اند | کشاف حقائق و یقین اند

یارب اَرِنا حقائق خود | دل را بنما تو لائق خود

اول ز صفات حق حیاتست
ایمان بحیات حق نجاتست

ایمان تصدیق دل کمال ست | گنجایش شک دران محال ست

تصدیق و اعتقاد ایمان | وہم و تشکیک نیست عرفان

حق راست حیات جاودانی | داند کہ چنین حیات ثانی

آغاز ازل چہ لم یزل ہست | انجام ابد چہ بے بدل ہست

حق با ازل و ابد بماند | بیرون زمانہ حکم راند

گوئی ازلش کہ نیست آغاز | انجام ابد کجاست ممتاز

مخلوق مقید زمانہ | بے قید آن خالق یگانہ

حق راست بقا فنا به مخلوق ‌ ‌ حق راست غنا عنا به مخلوق

حق راست حیات بی مماتی ‌ ‌ حق راست دوام وهم ثباتی

جز حق که چنین ثبات دارد ‌ ‌ کو دیگری این حیات دارد

هستی خدا قدیم و مطلق ‌ ‌ موجود همیشه ذات به حق

هرگز نه عدم وجود حق را ‌ ‌ حاشا نه الم وجود حق را

ذاتش نه گهی زوال دارد ‌ ‌ دیگر که این کمال دارد

مخلوق ازل ابد ندارد ‌ ‌ یکذات خدا که حد ندارد

یک اوست که واجب الوجود ست ‌ ‌ یک اوست که واجب السجود ست

یک اوست که لازم الشهود ست ‌ ‌ شایان خدائی این وجود ست

در یافتن لقای رحمن

بیشک مارالحیات انسان

گفتند آب حیات ما را | از روی مجاز این بقا را
خود آب حیات غیر ازین نیست | زین بند نجات غیر ازین نیست
چون اسپ مجاز تیز راندند | یاران ما الحیات خواندند

گفتند که خضر جاودانی ست
در دستش چشمهٔ نهانی ست

آن کیست که او مدام باشد | در زندگی دوام باشد
این شان عظیم آن یگانه | کو مالک ملک وهم زمانه
هر فرد بشر بمیرد آخر | عمر طبعی دلالت ظاهر
پیدا شد خضر اگر بمردست | ورنه وهمی ترا ببردست
قرآن بدهد خبر بهوشش | این حجت بیّنی بگوشش
هر نفس چشید لذائذ مرگ | ریزد هر نخل زندگی برگ

لازم هر نفس را ممات است — زانجا که حیات بی ثباتست

فرمود نبی اشارتی چند — در باب خضر عبارتی چند

فرمود ار خضر زنده بودی — حقا که زیارتم نمودی

بر مرگ خضر دلالت است این — الحق روشن هدایت است این

این راز شنو که فاش گویم — مضمونی بی تلاش گویم

خود سالک راه خضر باشد — خود مالک راه خضر باشد

بوید راه بقا بیابد — از فیض خدا لقا بیابد

عقل انسان چه رهنما هست — این خضر رهبر بقا هست

تا چند این نغمهٔ غریبی — تا کی این قصهٔ عجیبی

بگذار قصص چو قصه خوانان — رو آر دلا به رمز دانان

تحقیق ز راه عقل باید — معقول بحشیهٔ نقل باید

بالفرض خضر هنوز باشد — در فرحت و یا بسوز باشد

از بود او ترا چه سود است — دہمی از خود ترا ربود است

تنہائی و این حیات جاوید — حظّی گا ہے از این کسی دید

پس چونی مائل حکایات — آشفتہ اینچنین روایات

از دیدۂ ہوش بین روایت — بنگر بروایت از درایت

تبیین صراط مستقیم است
ہشدار کہ نکتۂ عظیم است

افراط نہ شارع شریعت — تفریط نہ جادۂ طریقت

منہاج شریعت و طریقت — باللہ صراط استقامت

بشناس شمائل و رذائل — دریاب ز راہ عقل ای دل

بگذار قبائح و رذائل — برگیر شمائل و فضائل

خلق متوسط است مقصود — بین الاطراف اوسط محمود

مذموم اطراف بر کرانه — حسن اوساط در میانه

اوساط بتحت عقل آیند — زان جلوهٔ حسن خود نمایند

اطراف ز عقل دور باشند — زانجا مذموم در تماشند

ظلم ست و انظلام اطراف — در بین عدالت ست و انصاف

عدلیست ای طالب مکارم — در حق رب و عبد لازم

بین الاطراف بین شجاعت — اینست فضیلت و شرافت

یکطرف تهوّرست بنگر — جبن ست ببین بطرف دیگر

هر دو طرف اند بخل و اسراف — خوب ست سخا میان اطراف

اطراف بود خمود و شهوت — در بین فضیلتی چو عفت

مذموم مذلت و تکبّر — محمود تواضع و تفاخر

بنگر که عدالت و شجاعت — سرتاج فضائل و کرامت

طرفینش اقبح رذائل — هستند این بهین خصائل

تعمیل فضائلست حاصل — تمثیلاً پلصراط حائل

از عقل سلیم گیر اوساط — تفریط گذارش افراط

حاصل اینجا کن استقامت — اینست ولایت و کرامت

بگذر اینجا ز پلصراطی — آنجا نه صراط و نے رباطی

یارب بره استقامت — مارا ز فضل کن هدایت

یا بیم بری ز هر فضیلت — باشیم بری ز هر رذیلت

در باب قیام و بعث از موت
هم حشر و نشر از پس فوت

گفتند نبی و ولی تمثیل — کردند بیان ز راه تطویل

مقصود همینست زین بیانها — حاصل زین جمله داستانها

خیر و شر را بود جزائے — بر نیک جزا بہ بد سزائے

بر ہر ذی عقل این ہویداست — معنی پوشیدہ نیست پیداست

تعبیر جزا بہ جنت آمد — قرب یزدان و نعمت آمد

تعبیر سزا بنار آمد — مہجوری حق چہ خوار آمد

جز قرب خدا کدام نعمت — افزون از ہجر او چہ نقمت

دنیا چو مقام کار سازیست — کن کار دلا کہ سرفرازیست

کار عقبی بکن بہ دنیا — این مزرع اخرویست پیدا

کن سعی کار ہا بدنیا — یابی در آخرت جزا ہا

تعجیل بکن مکن تو تاخیر — در کار خود و بسی بہ تدبیر

زانجا کہ اجل قریب باشد — حال تو بس غریب باشد

مہلت یک ساعت عمل بیش — کن کار بقدر وسع کن بیش

اینجا هرگز مکن تو غفلت — کن خیر عمل ز روی همت
هرگز مکن این فریضه را فوت — قائم نشود قیامت از موت

بشنو این نکته از سر هوش
هرگز هرگز مکن فراموش

هر فرد بشر که زاید اینجا — تا وقت مرگ پاید اینجا
از مرگ تعلقات دنیا — گسلاند و آید او بعقبی
آزاد شود ز بند دنیا — پابند اکنون شود بعقبی
بار هر کار خود بدنیا — بخورد از رب خود بعقبی
گیرد بسعادتی جزائی — یابد بشقاوتی سزائی
اینست مآل کارش ایدل — اینک مطلوب اوست حاصل
اینست قیامتی هویدا — بنگر چه صداقتی ست پیدا

صغری کبری همین قیامت — بنگر از دیدهٔ فراست

تعجیل حساب بس صواب است — اجرای ثواب یا عقاب است

تعجیل و شتاب هست فائق — تاخیر و درنگ نیست لائق

تاخیر جزا چرا بیان کن — تعویق سزا چرا عیان کن

تاخیر مدید از پی چیست — تعویق مزید از پی چیست

تاخیر بعید و انتظاری — تعویق شدید و اضطراری

از موت گران ترست بارش — لاریب قیامت انتظارش

خواهد بنده جزای اعمال — از داور هر چه هست فی الحال

گوید حق باش تا زمانه — آخر بشود ز هر کرانه

آنگه دهمت جزای افعال — انصاف بهست ای نکوفال

بنگر به بلای انتظارش — بنگر حرمان و حال زارش

آیا بود این قرین نصفت	آیا سزد این بعدل و رحمت
یا رب غنی نیاز تاخیر	لائق نبود بہ ہیچ تقدیر
ناز تاخیر از چہ داری	تاخیر چرا بہ پیش آری
انبوه عظیم در سفر ہست	ہرآن بنگر اگر نظر ہست
میرد چہ گروه خلق ہرآن	زینجا چہ قدر شود شتابان
پس گو کہ قیامت عظیم ست	لحظہ لحظہ امید و بیم ست
گوئی صغری قیام یک کس	اینک کبری بوفق تو بس
حیف ست حقیقتش ندانی	در بند مجاز اسیر مانی

مخلوق سزای بندگی نیست
او را چو دوام زندگی نیست

مخلوق پرست عبد خالق | این بنده نا سزای عائق

حق را نشناخت بی بصر شد | گمراه شد و بقعر در شد

ای بنده عبادت خدا کن
دل از غیر خدا رها کن

محبوب تو حق دلا وفا کن | خود را به محبتش فنا کن
اینست حیات جاودانی | اینست حصول کامرانی
اینست بهشت فی الحقیقت | بنگر تو بدیده بصیرت
اینست کمال روح انسان | اینست وصال جان جانان
فضل رب رحیم و رحمن | هست این فوز عظیم ای جان

اعلام نمود شرع زمیان
بعد مرگ ست زنده انسان

فانی چه کند ممات ما را | دائم باشد حیات ما را

لیکن نه رسد دوام انسان
هرگز بدوام خالق جان

بیحد نبود دوام مخلوق
گو هست بقا بکام مخلوق

فانی فی الله را بدانی
باقی بالله او را بخوانی

امّا نشود گهی ملاقی
فانی به بقای ربّ باقی

نسبت به بقای او که دارد
رتبت چو بقای او که دارد

دارد بنده بوفق رتبت
لاریب بقا بحسب فطرت

این هم تبیین شرع بنگر
شرحیست مگر بطرز دیگر

عیش دائم که خواند جنّت
دوزخ رنج فزون و حسرت

ترغیب بعیش دائمی کرد
ترهیب نمود از غم و درد

فرمود مخاطب است ذی عقل
بیرون ز خطاب هست بیعقل

زینگونه رسول چون سخن راند | عقل کامل ازو سبق خواند

از منبر کلام مایه اندوخت | اخلاق جمیله را بیاموخت

بگرفت محاسن و فضائل | بگذاشت قبائح و رذائل

از باغ نعیم گشت شادان | خوشنودی حق مقام رضوان

بنده پس مرگ چون فانی ست | این رنگ حیات جاودانی ست

این آب حیات عین کوثر | این هادی خضر عقل رهبر

این ساقی سلسبیل و تسنیم | این قاسم گونه گونه تنعیم

این هادی جنت نعیم ست | این مانع آتش جحیم ست

دوم ز صفات حق بود علم
روشن در ذات حق بود علم

حق عالم و هم علیم و علام | واقف ز آغاز و هم ز انجام

باشد علمش محیط عالم | دریای بیکران اعظم

علم حق را نهایتی نی | حدی حصری و غایتی نی

داننده خداست عالم الغیب | دانای همه یک اوست لاریب

علام غیوب وصف ذاتش | ستار عیوب از صفاتش

داند همه عیب زان بپوشد | داند نه اگرچسان بپوشد

هرگز چیزی برو نهان نیست | پنهانی کو که آن عیان نیست

بر اوست عیان نهان عالم | این شان خدا نه شانِ عالم

ستر پوشیده حق بداند | رازِ مخفی تمام خواند

غیبی بخدائیش نگنجد | عیبی بخدائیش نگنجد

دارد نسبت که لفظ غیبی | دارد ربطی که حرف عیبی

با عالم و با خدا ندارد | دیگر این شان کجا بدارد

این شان عظیم آن یگانه — این علم محیط بیکرانه

یکتائی ذات را بیانی — برهان و حجت عیانی

حقا بی نقص ذات پاکش — بی عیب همه صفات پاکش

حق را دانی علیم و ناظر

حق را دانی خبیر و حاضر

دانی همه دانی خدا را — دانی تو علم کبریا را

تو آنچه کنی خدا بداند — در دل همه رازها بداند

خیر یکه شر یکه از تو آید — هر یک فعلیکه از تو زاید

در علم خداست تو بدانی — در پیش خداست تو بخوانی

دانائی او محیط دانی — بینائی او بسیط دانی

پس چونی مائل کتابت — حق را بدهی چرا تو زحمت

آنانکه کرام کاتبین اند ‎ ‎ ‎ چون در دل تو چنین نشینند

حق را چه ضرورت کتابت ‎ ‎ ‎ حق را باید نه این حسابت

علمش محتاج این لوازم ‎ ‎ ‎ والله نبود و نیست عازم

بنگر ز نسیان سوال گورست

بیند که چشم او که کورست

آن هر دو ملک نکیر و منکر ‎ ‎ ‎ زینگونه قیاس کن بظاهر

زنسیان وانهی صراط و میزان ‎ ‎ ‎ وزن عمل و دفاتر آنها

این جمله لوازم بشر هست ‎ ‎ ‎ تفهیم عوام در نظر هست

اعمال تو دیده است خود حق

حاجت بگواه نیست مطلق

پس از چه طلب کنی شهادت ‎ ‎ ‎ خواهی تو چرا ثبوت و حجت

ایمانِ کامل اگر بداری لاریب خدا علیم و ناظر	ایقانِ کامل اگر بداری بگذار او هام باطل آخر

ماخوذ آیا شوند انسان
در محکمهٔ عدالت ایشان

بر خط و کتابتِ ملایک دانی که خدا رحیم و عادل خود دید گناهِ تو سراسر انصاف مگو کجاست آخر	به قول و شهادتِ ملائک به زین بکشند عدالت الهی تسلیم بکن تو حکم داور عدلی بهتر ز عدل ناظر

بشنو این نکته از فراست
قانون مسلّم عدالت

ناظر شاهد ثنا ز قاضی	اینست طریق راستبازی

ناظر قاضی گهی نه بینی | دستور است این نکته چینی

هشدار و مگو خدای ناظر | هم قاضی و هم گواه حاضر

بیقاعده این حساب روا شد | بیچاروش این چرا بجا شد

توجیه لطیف از سر هوش | کن در گوش ای حبیب مخروش

از راه خرد بیافت انسان | در ذات تو خطا و نسیان

بر نیت کس خبر ندارد | جز نیت کار بر ندارد

بر حالت زار ابن آدم | قانون این داشته مسلّم

شایان بنده هست قانون | نی لایق شان رب بیچون

کو مالک عادل و کریم است | رحمن و غفور و هم رحیم است

قدوس و حکیم و هم علیم است | علام غیوب و هم عظیم است

ستار عیوب و بی نیاز است | وهاب و غنی و کارساز است

سبحان الله شان ذاتش — از هر عیبی بری صفاتش
بنده بنده خدا خدا هست — ناظر قاسمی بجا روا هست
اعمال بندگان بداند — آیات شان همه بخواند
سر قلبی بر او هویدا — پنهان هر یک بروست پیدا

بشناس حقیقت از مجازی
بنگر تحقیق را طرازی

کن خوض بمعنی کلامش — کن غور به نکته پیامش
گردیده مشبه تو بر مجازی — خوض و فکرت طریق سازی
مفتون مجاز گر تو باشی — در تحقیق کی بیاشی
در بند مجاز چند مانی — آیات خدا بغور خوانی
مقصود حقائق و معانی — مطلوب مجاز نیست دانی

برکن دل از مجاز و صورت
بینی تا جلوهٔ حقیقت

برخور از جملهٔ حقائق
حظ گیر از جملهٔ دقائق

سوم ز صفات قدرت حق
این پرده کشای ندرت حق

موجود خدا قدیر و قادر
معبود خدا نصیر و ناصر

غالب حق و عالم است مغلوب
واهب حق و عالم است موهوب

عالم عاجز بقدرت حق
عجزش لازم بقوت حق

بر درگه او سران عالم
فرق همه سروران عالم

بنگر در حسن آفرینش
بنگر فطرت بچشم بینش

نقشیکه به بست رب اکوان
به زان بجز دنبا شد امکان

تخلیق دهد چه داد تجمیل
خلقت چه بنظم احسن آمد

ظاهر بکند چه حسن تعدیل
تنظیم چو روز روشن آمد

بنگر بهٔ ثلاثهٔ موالید
بهتر ز انها کسی گهی دید

ذی روح و نبات یا جماد است
داد حکمت دران بداد است

اشرف ز همه بیامد آدم
بر صورت خالق معظّم

یکتا انسان بحسن خلقت
بی مثل انسان بحسن تخلیق
بنگر ز خرد بحسن صورت
تعدیل ظاهرست پیدا

زیبا انسان بحسن خلقت
بنگر حسنش بچشم تحقیق
بنگر معنی بچشم فطنت
تجمیل باطنش هویدا

بنگر بجمال وہم کمالش — بنگر درحال وہم مآلش

اشرف درخلق ہست انسان — حسنش سرو علن نمایان

شکلی دارد نہ صورتی حق — بی مثل وبے مثال مطلق

دارد جسمی خدا نہ جانے — پیدا بکند ہمہ بہ آنی

از ہستی اوست ہست عالم — جا ہا در دست اوست محکم

او باعث ہر وجود از جود — ہر بود ونبود اوست موجود

حق ہست خدا کہ جانِ جان است — فیضانش جان کل جہان است

معنی صورتش تو دریاب — ہشدار ای دل بلفظ متاب

تشریف پر تو صفاتش — دارد آدم بفیض ذاتش

از امر کبریاے معبود
عالم ہمہ شد بوقت موجود

شان والا نے کن فکان ہیں،
از دیدۂ ہوش ہین نہان ہین

تخلیق بکرد بے ظہیرے
بودش نہ مشیر و نے نظیرے

آلات نداشتہ نہ اسباب
بے رنج و تعب کشادہ ہر باب

چون با صمدیت او باشد
مستغنی الحاجت او باشد

ہر کار بہ تحت نظم و دستور
قانون مبین در دست مسطور

قانون قدرتست ابین
آئین فطرتست روشن

با قاعدہ صنعت بدیعہ
با ضابطہ خلقت منیعہ

موجود گلیست یا کہ خارست
حسب قانون بروی کارست

صنعت بدہد سراغ صانع
در راہ نہد چراغ صانع

ایجاد بہ موجدش رساند
حق باج وجودی ستاند

بنگر فطرت در آنچہ فطنت
خلقت بنگر در آنچہ خبرت

ہر برگ چہ دفتر معارف
دفتر ہمہ مصلحت مصارف

کامل تحقیق تا قیامت
ہرگز نشود ز دست حکمت

انسان عاجز براہ تحقیق
بیحد تحقیق و درک محدود
حد عرفان سدی ندارد

ناقص تحقیق او بہ تدقیق
عاجز ادراک ما بہ معبود
عجز انسان حدی ندارد

از ہست خدا بقاے عالم
در دست خدا فنای عالم

از عیب کند هر آنچه خواهد — بی عیب کند هر آنچه خواهد

بر هر شیء او قدیر لاشک — قادر غالب نصیر لاشک

دانا همه قادر توانا — بینا همه غالب یگانه

حکمش نافذ بجمله اکوان — محکومی هر یکی بفرمان

در قبضهٔ او شهنشهانند — لاریب که و مه جهانند

عقل انسان ز روی حکمت
از راه فراست و بصیرت

پیدا بکند عجائب دهر — برجا بکند غرائب دهر

بس کار عجیب می نماید — بر صنع غریب پر گشاید

پرواز کند به اوج دانش — ملاح شود به موج نیل

غواص شود به بحر حکمت — در جیب کند چه در صنعت

در کار آمده فنون بسیار | بر کار این آله های پر کار
یک ذرهٔ خلق از و نزاید | تخلیق محقّری نیاید
یک پر مگس نمی توان کرد | یک ذرهٔ خس نمی توان کرد
یک ریزهٔ سنگ از و نیاید | یک گونهٔ رنگ از و نیاید
یک دانهٔ خردل او نسازد | یک شمهٔ حنظل او نسازد

بنگر عجز کثیر انسان
بنگر حال عسیر انسان

عجز انسان به بین به عبرت | بنگر حق را چه پایه قدرت

در سجدهٔ او جبین اخلاص
از عجز بنه دلا شوی خاص

دل را از همت کثیری | در بند قدیر کن اسیری

چارم ز صفات ارادهٔ حق

تغییری فی سجادهٔ حق

هر فعل موافق اراده	هر کار مطابق اراده
آید کاری نه بی ارادت	یابد نه ظهور بی مشیت
انسان بکند بسهو کاری	شایان خدا نه سهو آری
زین عیب بود خدای پاک	دارد ز سهو ارادتش پاک
مجبور کن خدای عالم	کس نیست بعالم ای مکرم
بی جبر نه اضطرار دارد	قدرت بهمه اختیار دارد
مختار اند ز ارادت خویش	کاری کند از مشیت خویش
محکم همه ارادهٔ او	مستحکم سجادهٔ او

هر کار خداست نیک و احسن
نیک ست مشیتش بلا ظن

نیک است خدا و نیک کارش گنجد نه بدی به کار بارش

هرگز نه رضای او بود شر حاشا نه سزای او بود شر

حق گفت ز خود اصابت خیر وز نفس مصیبت است لا غیر

بنمود چو راه خیر و شر را فرمود که سَعْیَکُمْ لَشَتّیٰ

یابد بنده سزای اعمال ذره ذره بقدر مثقال

تحقیقش کن اگر نظر هست فطرت خیر است و غیر شر هست

از حق گردید فطرت خیر از نفس شده است شر نه از غیر

از خیر نظام عالم آمد وز شر این نظم بهم آمد

خیر است اصالت سعادت شر آمده مایهٔ شقاوت

خیر اصل سلامت و بقا هست شر تخم هلاکت و فنا هست

خیر است که دل شهود حق یافت شر است که نفس رو از و تافت

از خیر نجات بندگان ست | وز شر خسران جاودان ست
اخیار بجنت نعیم اند | اشرار به آتش جحیم اند
یعنی اخیار را وصال ست | هجران اشرار را کمال ست
راضی شده حق ز خیر اخیار | اشرار ز شر شدند فی النار
لیکن تا تجربه نیاید | تمیز خیر و شر نشاید
از مهر هدایت الهی | روشن شد خیر و شر کماهی

هادی ست خدا گهی مضل نیست
هرگز ز ضلالتی خجل نیست

معنی مضل نه این بباشد | گمره کن خلق و دین بباشد
معنی مضل مگر چنین ست | بگشا دیده که هوش این ست
از عدل دهر خدای ذوالمن | خود این باشد چه فعل احسن

گمراه کننده را سزائی | گمراه شونده را جزائی
خواهد نه خدا گهی بدی را | جوید نه رضا گهی بدی را
تعذیب بدان خلاف نیکان | هم زجر بدان سزای ایشان
عدل و انصاف و نیک کاری | شایان ذات پاک باری
از تست بشر شریکه آید | از عدل خدا سزا نماید
معنی متحقق این چنین ست | تحقیق مبین و هم متین ست

بگذار ظواهر شریعت
رو آر به معنی و حقیقت

طی کن راه مجازی از عقل | کن حاصل سرفرازی از عقل
بفگن بار مجاز از دوش | لولوی حقیقت آر در گوش
بشکن قید مجاز و صورت | پرواز بکن نگر حقیقت

خالق همه نیکی آفریدست
تخلیق بدی ازو که دیدست

این سر کشف محققین است
تقدیر خیر و شر همین ست

اسباب حصول نیک کاری
دادست خدا ترا بیاری

آلات موانع بدی را
هم کرد فراهم ای دلارا

خود باب بیان بگشودست
تبیین نیک و بد نمودست

فرمود او امر و نواهی
بنمود بیان آن کماهی

ترغیب اوامر او بدادست
ترهیب نواهی او نهادست

داده چه بشارت جزاها
انذار نموده از سزاها

از روی حقیقت و بشیرست
از راه تحقق او نذیرست

یابی بصواب ازو ثوابی
یابی بخطا ازو عقابی

مجبور نه تو بنده اکنون
کردست نه جبر آلنه چون

هر بد بود اندر اختیارت
خواهی تو اگر حذر کن ای یار
اسباب بدی بیافریدت
آلات شر بکار بردن
این شر در دست تست بگذار

دفع بد هم بدست یارست
از شر ممکن ز تست این کار
بد نیست ببین به عقل روشن
از شر شر باشد ای نکوفن
محسوب شوی ز جمله اخیار

بد نیست گهی عقوبت حق
شر نیست غضب نه قهر مطلق

حفظ نیکی بهر عذابی
حق حافظ خیر و دافع شر

حفظ خیر بهر عقابی
حق ناصر خیر و دافع شر

حق را نبود ارادت شر | حق را نبود مشیت شر
مقصود خدای نیک شر نیست | نفع ست ز خلق شئ شر نیست
حق را نه بدیست در اراده | زینگونه منوشش تلخ باده
از حق حسن نظام عالم | از حق خوش انتظام عالم
رحم و قهرش برای نظم ست | مهر و غضبش سزای ظلم ست
قهر و غضبش بنفسه خوب | کاری بکند عجب اسلوب

الحق بر حق ترا حقی نیست
جز فضلش هیچ روائی نیست

اسباب جواب او بداد ست | باب خیری برو گشادست
گروی از خیر از چه کردی | بالذات ترا چه یا نکردی
از فضل محض او نوازد | انعام از فضل بر تو سازد

بر فعل بدت سزاست لازم — تغییر ترا جزاست لازم

سامان بدی اگرچه او داد — دفع شرهم بدست تو داد

خود کردی بد به اختیارت — نی از جبر و نه اضطرارت

تقدیر کسی نه بد نمودست
باب تدبیر هم کشودست

تقدیر بد اگر نمودی — باب تدبیر چون کشودی

تقدیر ترا اگر بد او کرد — تکلیف شریعت از چه او کرد

حاصل کنی آنچه تو ز تدبیر — پندار همین مراد تقدیر

تحصیل سعادت و شقاوت — در دست تو کن نظر بحجت

از سعی بلیغ هرچه یابی — آن بهرهٔ تو مگر بخوابی

کن سعی بلیغ و جهد بنما — بین آنچه شود بتو عطا ها

کن سعی جمیل و اتکا کن	بی سعی نه تکیه بر خدا کن
فرمود نبی چه اشتکا را	تا .. ی لیس فکر کن خدا را
زانوی شتر ببند بالکل	آنگه بجا بکن توکل

رحمن و رحیم حق بخوانی
قهار و عدل ست دانی

تخلیق شقی سزای رحمت	هر گز نبود ببین بفطنت
تعذیب شقی نه لائق عدل	تخریب شقی نه لائق فضل
کن آنچه که کاتبت ز هوش	فریاد قضا بکن فراموش
خاری بکنی و گوئی تقدیر	کاری بکنی و جوئی تقدیر

گر دست خدا ترا بو عاقل
از عقل بگیر کا رای دل

زنهار مکن نفرت مختل | بر عقل مدار کار افتد خلل
مجنون را مواخذه نیست | هشدار مواخذه چه اندیشه
از دست جنون چو عقل شد دور | از وهمه شر شد ست عذر
گیرد نه خدا از و حسابی | دارد نه روا بود عذابی

عقل است که باعث ثواب است
عقل است که مانع عذاب است

عقلت بره صواب آرد | عقلت ز گناه باز دارد
احسان عظیم رب واهب | عقلت صد شکر بود واجب
این گوهر بی بها عطا کرد | انعام بیکران بجا کرد
این مایه کرم بما نمود است | برما این مکرمت فزود است
آیم چسان بکن قیاسی | بیرون ز عهده سپاسی

بد فعل کنی تو از رضایت
گوئی تقدیرش از خدایت

بدنام کنی عبث قضا را
بگذار ز کجروی خدا را

بر ذمهٔ تو حق شریعت
آمد با عقل و با بلوغت

از بدو شعور هست عهدت
زین عهده برآ و بیا به همت

میثاق الست فی الحقیقت
این ست نگر تو از بصیرت

یوم التکلیف یوم میثاق
یوم التشریف یوم میثاق

ای عاقل چیست یوم میثاق
یوم عهدت نگر به خلاق

عقل تو بعهد شد مکلف
عقل تو ز عهد شد مشرف

تکلیف بقدر وسعت تست
بیرون نه ز حد قدرت تست

باید سعیت بحد قدرت | جهدی که باید بقدر طاقت

قیمت لازم بحد مقدور | زین بیش نه دلا تو مجبور

تعمیل اوامر از رضا کن | تا وسع تو حق خود ادا کن

پرهیز بکن تو از نواهی | یابی مقصود از الهی

در خلقت روح و عقل و اسباب
مجبوری ماست گوید باب

ماهیت روح و خالق روح | بر ما تا عقل خویش مفتوح

کافیست بما که تا بوسعت | یابیم حقیقت از بصیرت

سازیم بیان بقدر ادراک | تا زیم عیان بقدر ادراک

تا وسع خرد بکار سازیم | تا حد خویش جان بازیم

گویا که نه ایم فی الحقیقت | مجبور ببین ز چشم حسرت

ما را ازین عجز نیست خسران | از جبر چنین بگو چه نقصان

چیزی که ز وسع ما بدر ماند | ما لا طاقة لنا بخواند

امر کیو بوسع شاق آمد — ضمن بالا یطاق آمد

تکلیف زکوة بر تہید ست — وضع الشی غیر موضعش ہست

قرأت بصلوة بہر ابکم — اسماع خطبہ بر اصم ہم

نا معقول است ہم ستم عام — حق نیست پی جبید ظلام

مجبوری ما بکردن شر — باز از پی او سزا مقرر

باشد ظلم صریح بے ریب — حق ہست بری ز تہمت عیب

لفظ تقدیر است معنیٰ — تقدیر نمود خالق ما

روح و جسم و قوی و کارش — ادراک مصالح و مضارش

داد این ہمہ بر زمین فرستاد — بایست ہر آنچہ پیش بنہاد

حیوان و نبات یا جماد ست — زیر فرمان ۔ نہاد ست

اسرار شی بحقائق کماہی — ہست آئنہ خانہ الٰہی

در پیش تو صنعت الٰہی ست — مجبوری تو بگو یعنی چیست

از هر امر که عقده نکشود | تفسیر برای میکنی زود
در معنی وجه وساق وتنزیل | تفویض همی کنی وتاویل
در سبقت شر که آمد اخبار | هستم ز متشابهات اشعار
و نهان شر و بیان جبر | در معنی آن سلوکی جان جبر

[illegible]

[illegible]

[illegible] خواهم چون نظر کرد | غیر از ملوث [illegible]
[illegible] نیست | لیکن قسم [illegible]
[illegible] | آنراکه ضرر بود [illegible]
[illegible] | ما لیست تقول غیر العاقل

[illegible] کشش

دل را این دولتیست بس بخش

ای هادی ما تو رهبری کن	مارا تو عطا خرد وری کن

در یاب این نکته از فراست
کا دست جسد اثر کیاست

از خیر به از ملائک انسان	از شر بدتر بود ز شیطان
مخلوق شریف شد مرکب	از هر سه قوی بحکمت رب
دیو و ملکی و هم بهیمی	بشناس که عاقل و فهیمی

فرزند یکه رود طریق ملکی
بالا گردد ز جمله فلکی

وصف ملکی ره الهی	سالک واصل شود کماهی
این جاده سعادتیست مطلوب	این راه هدایتیست مرغوب

بر راه بهیمی ار بیاید
خسران عظیم می رباید

ناقص میماند و بزاری	کمتر ز بهیمه آه خواری

پروردہ اگر صفات شیطان
محروم از بارگاہ رحمن

در رنج و الم همیشه ماند	اجر کردار خود ستاند
انیست شقاوت تباهی	یارب همه را ازو پناهی

دیوست مگر قولے دیوے
در ذات اگر خبیث دیوے

شرعش نامیده است ابلیس	این است حقیقتے نه تلبیس
ابلیس دگر بجا رجی نیست	جز این سه رتبه مدارجی نیست

فرمود نبی بشیر چو زاید
شیطانی ہمہ بہش بباید

شیطان نبی چو گشت مومن
از شر او بشدست ایمن

نفس امارہ حبیب شیطان
نفس لوامہ رد حجابان

عقل انسان چو توسن ست
نفس امارہ مطمئن ست

شیطان با آدمی [illegible]
نفس [illegible] گشت محمود

شیطان با شیر [illegible]
[illegible]

مقصود عقل کل [illegible]
شیطان [illegible]

معنی گیر و مجس معنے
بنگر از چشم نکتہ دانی

معنی خوب ست و لفظ ہم خوب
فی معنے ست ایک مطلب

شاہین خرد چو پیشاید
تعبیر معنی [illegible] باید

چون توسن عقل تیز رانی
طے کردہ تمہ معانی

در تن چو عقل گشته دستور — شاه دل گشت نیک دستور

شهوات نفس گشته مغلوب — هر یک عامل به نیک اسلوب

مفهوم نبی نه غیر ازین بود — ایمان دیو خود چو فرمود

موجودی خارجی نه شیطان — کن فکر بغور رای سخندان

از خارجیش ترا چه مقصود — جز واهمه نباشدت سود

یزدان و اهرمن دو خالق

در دل زرتشت داشت صادق

گفت او یزدانست خالق خیر — خالق شر است اهرمن غیر

اسلام نمود یک خدا را — توحید بکرد آشکارا

انکار نمود پس ز کثرت — اقرار نمود خود بوحدت

ایمان نه سرود خالق شر — حق را نستود خالق شر

مقصود نبود فاعل شر / حق را نمود فاعل شر

گر ار پرسد بگو شر از کیست / از تست بگو سوال از چیست

اینگونه سوال هست باطل / سائل ز عقل هست عاطل

حق خالق شر اگر نگوییم / این راه کج اگر نپوییم

یکتائی ذات را چه نقصان / توحید صفات را چه نقصان

بی عیب بود خدای برحق / این عیب بود بذات مطلق

پنجم ز صفات حق کلام است
لاریب کلام با نظام است

بی صوت و لسان کلام حق بین / بی حرف و نشان کلام حق بین

الفاظ کلام نیست مقصود / معنی مطلب هست ...

شاهد مطلوب بی لباسش / معنی باید نه التباسش

معنی مبین ما نه صوتست | لفظ ست اگرچه لفظ و صوتست

از کن مکن خدا معبود | خود امر و نهی اوست مقصود

حق راست کلام پر فصاحت | حق راست بیان پر بلاغت

لفظی چه فصیح در کلامش | معنی چه بلیغ در کلامش

الفاظش معدن سلاست | معنیش همه مخزن متانت

لفظی چه فصیح تر بباید | معنی بلیغ را بزاید

معنی بلیغ را بباید | تا لفظ فصیح تر ببایید

تا لفظ خوش فصیح تر نیست | معنی بلیغ جلوه گر نیست

این هر دو صفت دران نمایان | لفظ و معنی چو مهر تابان

جامع مانع کلام یزدان | مانع جامع پیام رحمن

قرآن چه کلام رب اکبر

فرقان چه پیام رب داور

از درگه حق شده نزولی — آمد بوسیلت رسولی

فیضان حق نبی چو دریافت — انوار هدایت از دلش تافت

یعنی ملبس از نبوت — در داد پیام از رسالت

وحی و الهام راست یکرنگ — در رتبه اگر نیند همسنگ

بود این شان رسل از حق — این نیست مساوقیت مطلق

دریافته قوت نبوت — زین قوت وحی شد عنایت

خواندش جبریل شرع غرا — این است نهاد دین بینا

عقل کل یا که عقل اول — اسمش خوانند ز راه عقل و نقل

موسوم بقوت نبوت — اسم وحیش نزد فرقان

قرآن حکمت نامه

قرآن بدهد بتو پیامی

از جانب خالق کریمی	رحمن رزاق و هم رحیمی
فهمی نه اگر کلام حق را	دانی نه اگر پیام حق را
افسوس بحال زار خود کن	جهدی بنما و جهل رد کن
تا چند این عذر غیر مسموع	این عذر بکن ز سعی مرفوع
تا چند تغافل و تساهل	تا چند این غفلت و تجاهل
خوانی قرآن و هم بفهمی	بیرون نگر از خیال وهمی

آید بهر هدایت تو

خواهی چه دگر [illegible]

ای فهم تو هم کلامی حق	[illegible] بهش پیامی حق
الفاظ اگر کنی [illegible]	[illegible]

بی درک مطالب مضامین — با ترک مطالب و مضامین

نقصان زمان تلاوت تو — خسران و زیان تلاوت تو

بهر تنبیه گفت حق باز

ای آنکه کنی تلاوت آغاز

بی فهم معانی و تدبر — بر دل قفل ست کن تصور

لعنت قرآن کند بتالی — فرمود نبی تو در چه حالی

بی فهم مکن دگر تلاوت — قرآن بر وی نمود لعنت

حفظ قرآن بود کمالی

حالیکه بدانیش تمالی

حفظ بی فهم اگر تو داری — هستی تو ازان کمال عاری

در نفس نفیس خود نظر کن — جبر نقصان این ضرر کن

تا نقص حال خود ندانی
یابی نه کمال و کامرانی
معنی با فهم تو حفظت
الحق بد هد ترا چه رفعت

تبیینش بین محاورت بین
تدوینش بین مداولت بین

توضیح آمد بحسب عادت
تلویح آمد بوفق فطرت
الحق چو بیان تست تبیان
فهمش گردید بر تو آسان
حتی از نه چنین بیان نمودی
بر عادت تو قلم نسودی
دشوار شدی دلا تو کار
تفهیم شدی تو چه دشوار
احسان عظیم ذوالمنن بین
بر تست کرم چه من وعن بین
اینقدر لیت سهو تست در کار
کار خود را نه سهل انگار
بر ذمه تست فهم و تفهیم
بر گردن تست درس و تعلیم

فهمی نه اگر لسان تازی
داری نه اگر زبان حجازی

خوانی بزبان خود بلاریب
دانی زبان خود بلاعیب

لازم نشد این زبان تازی
بیرون عرب راست تازی

پیدا نشد این زبان تازی
در عهد پیمبر حجازی

قبل از اسلام این زبان بود
در جمله عرب بسی روان بود

نازل نه زبان چو حق نمودست
دانی منزل بگو چه بودست

بی شبهه اوامر و نواهی
آمد از جانب الهی

الفاظ اوامر و نواهی
خود نیست تو غور کن کماهی

مقصود همه اوامر و نواهی
شک نیست بهر زبان که خواهی

بشناس حقائق و عوارف

در باب دقائق و معارف

قانع نشوی تو بر روایت — بنگر ز تدبّر و درایت

معنی و مراد را بیابی — خود را مفگن باضطرابی

ذوق وجدان اگر بیابی — آهسته برو مکن شتابی

تفویض عبث مکن بتجمیل

اندر ره خرد درآ بتأویل

الحق گوئی خدا بداند — عجز تو کبریا بداند

[illegible] نه چرا ندانی — همت دادیم در معانی

فهمید بقدر دانش خویش — گر نیست تو عجز را مکن پیش

آمد قرآن پی هدایت — فهمید بیا بحسب طاقت

تسلیم تو مراد خالق — تسلیم تو مراد خالق

تکلیف اندرون وسعت — بر ذمهٔ تست حسب قدرت

قرآن مبین بتو فرستاد — باب تفهیم بر تو بگشاد

مقصود ز فهم اگر نمی بود — از دادن فهم بود کی سود

تنزیل بود برای تعمیل — تعمیم بغیر فهم تعطیل

عاقل آنکس که راه تاویل

پیمود ست از خرد به تکمیل

تفویض نه راه فهم و خبرت — تاویل طریق علم و حکمت

تفویض به وقت آن زمان بود — بعد تحقیق نیست محمود

چون راه علوم را سپردند — تفویض به اهل آن سپردند

تاویل کمال علم و عقل ست — تاویل قبال علم و عقل ست

تفویض بیان عجز ادراک — تفویض نشان عجز ادراک

ششم ز صفات حق سماعت
هفتم ز صفات حق بصارت

بی چشم خدا همه ببیند — غیرش نکند آنچنان ببیند

بی گوش خدا همه بشنود — ز نسیان غیرش کجا بشنود

اعمال ما همه ببیند — افعال ما همه ببیند

بشنود فریاد او سمیع است — بشنود هر داد او بصیر است

بینا شنوا خدا بداری
رو آر دلا بذات باری

خواهی چون خواه از الهی — از غیر مخواه آنچه خواهی

حاجت طلبی ز غیر مولا — عیب است تمنا هم با وفا را

فریاد رسی جز او نداریم — حقا که کسی جز او نداریم

بخشد از رحم عاصیان را — رخشد مهرش بلا تحاشا

رحمش بود از غضب دلا بیش — پیشتر غضب است و رحم او پیش

یا رب چو سمیع و هم بصیری

از فضل بکن تو دستگیری

تو حی و قدیم و هم نصیری — تو رب سمیع و هم بصیری

متکلم و هم مرید باشی — عالم با این عزیز باشی

فریاد رس و بحال بنگر — ای داد گر و رحیم اکبر

بنگر زکسی تو بیکسان را — ذات تو بس است ما را

ماییم چه مایه ما بیه ما — ماییم چه پایه پایه ما

فهم و ادراک ماست معلوم — علم و اعمال ماست مبهم

داریم بعجز سرفرازی — کاری سازی که کارسازی

تو رب غنی و بی نیازی — بس ناز و نیاز را چه بازی

بر ما منگر بلطف بنگر — ای رب کریم بنده پرور

جز عجز چه نذر تو بداریم — ما بنده و بندگی بیاریم

سر در سر راه تو بسازم — جان در توحید نذر سازم

دیدی اکنون صفات رب را

بنگر از دل تو ذات رب را

وحدت از هر صفت بیارد — کثرت دخلی در آن ندارد

یکتائی او دوی نتابد — باری کثرت گهی نیابد

او را نه شریک و متحد نیز — لم یولد هست و لم یلد نیز

توحید چنین کراست حاصل — تفرید چنین کراست حاصل

تجرید چنین جز او که دارد — تفرید چنین جز او که دارد

تمجید اینان باوست شایان — تحمید اینسان باوست شایان

تجلیل بعید بیل اورا — تفضیلی سبب شیل اورا

شرکت بصفات و نی بذاتش — نسبت بذات و نی صفاتش

توحید رست اظهر من الشمس — تفرید است ابین من الامس

توحید رست آنکه مومن — در وحدت الهیت باطن

مشرک که دو سه هزار دارد — در وحدت حق نه باور دارد

زانکه دو سه خدا بخوانند — در وعر کشور [illegible] مانند

یکبت به دلیکه دلنشین شد — آن دل حق بین حق گزین شد

تو این حق گو بود دل من — حق دان حق جو بود دل من

زخود عرش مجید آمد — تخت [illegible] آمد

یابی این نکته را ز قرآن — بر عرش ال استوای [illegible]

آباد از تو دلم خدایا	بر من کرمی کرم خدایا
بادا از عشق تو دلم شاد	این خانه دل بلطف آباد

آمین آمین هزار آمین
بی حد و بی شمار آمین

تمت

[illegible] صفحه ۳۵ سطر ۱ [illegible]

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِمَنْ خَافَ عَذَابَ
الْآخِرَةِ [illegible]

[illegible] زتوان	از [illegible] دل
[illegible]	[illegible] بیان [illegible] شود

یوم مشهود و یوم معلوم	از روز قیام هست مفهوم
مومن داند قیامت آید	از روز قیام ابا نشاید
انکار قیام از اهل ایمان	حاشا نایه بحق سبحان
تاخیر بعید نیست مقصود	برگرد ای دل ز عقیده بد و
معدود اجل بود بقدرت	مرگے که رسد ز فضل ساعت
هرچند گذشت الف سالها	قیمت بسی قرون تا بحال
آمد نه قیامت خیالی	تا چند اینقدر است حالی
حالانکه خدا خود اینقدر گفت	مدت چون لمحهٔ بصر گفت
بنگر بکلام حق بفکرت	معنی دریاب از بصیرت
خود لفظ اجل به آیت آمد	بنگر به نه وقفها آید
بنگر بسیاق آیت حق	اصرح آمد اشارت حق

گویا که صراحتست اشارت — بنگر به اشارت صراحت

معدود و اجل چرا نیست — تا خیری غیر ازین بجا نیست

مفهوم خلود و هم ابد را — در سورهٔ نور و هم دگر جا

بنگر چه وضاحت بیان است — معدود و تعینش زمان است

قرآن نبی ست گه بکن فوت — تا هم بشود قیامت از موت

حق گفت چنان چنین پیمبر — هر دو مضمون تکیست بنگر

آری ز کجا زمان ابد — بگذر ز خرد و هم بجید

تخلید جزا و هم سزا را — باشد تا ارض و هم سما را

یابد هر کس که او قسم — باقی خلدست هم جحیم است

دائم تا ارض و هم سما باد — قائم هست این جزا سزا را

مادامت کلا رض و السموات — حسن بعد انفصال زایات

محدود اگر چنین ست تخلید — یا غیر معین ست تابید

تخلید نه گر مدام باشد — تابید اگر دوام باشد

لازم ست این هردو مشهور — از عقل سلیم با دو نو رست

قائم قبل از فنای عالم — خلد و نارست هر دو باهم

از حق باشد جزا به سعدا — هرگونه سزاست اشقیا را

یوم الموتیکه ست مشهود — یوم الدین ست و حکم معبود

آن روز جزا بخیر آید — آن روز سزا به شر گر آید

آن روز حساب رب اکبر — آن روز ست انفصال داور

تا وسع خویش ای برادر — کن کار چه انتظار فرصت

کن کار بوقت هان مدان فی — تا کی در انتظار مانی

می آید اجل بوفق فطرت — آنکه باشد بترانه قدرت

تا چشم زدن اجل بیاید — چون لمح بصر خدا نماید

از وقت اجل خبر نداری — نقصان عظیم انتظاری

پس کن پیشش از اجل همه کار — تا وقت مرگ هیچ مگذار

تا وقت بهشت گشت نیکو کار — زاد عقبی به خود نگهدار

[illegible] بدور — بگذار این انتظار محشر

چون مرگ آید حساب آید

پرسش آید جواب باید

لوازم توسّل

تمهید

بار امانت چو خدا عرضه داد — آدم خاکی بسر خود نهاد

هست امانت ز خلافت مراد — داد خلافت نگر انسان بداد

عاقل و ناطق شده نوع بشر — داشته زان تاج خلافت بسر

خلعت عقل او چو ببر در کشید — تاج خلافت بسر خود بدید

خالق خود را شده او جانشین — نائب حق گشته بروی زمین

پایهٔ او هم ز ملک برگذشت — مرتبهٔ او ز ملک برگذشت

از خرد انسان بشرافت رسید — از خرد آدم بخلافت رسید

نوع بشر هست گرامی به عقل — در همه خلق آمده نامی به عقل

رتبت او شد همه معلوم خلق — خادم حق گشته و مخدوم خلق

فضل خدا یافت عرفان حق — شد همه تن لائق فرمان حق

مظهر جامع شده انسان بعقل — نیّر لامع شده انسان بعقل

نعمت خاص ست خلافت ز حق
دولت خاص ست خلافت ز حق

ایزد برتر و خدای کریم
افسر زیبا بهای خلق عظیم

بر سر خوب رحمت عالم
بنهاده ز روی لطف و کرم

بعثت او چو شد بخلق عظیم
حسن اخلاق یافت زو تتمیم

عقل کل چون بیافت این اکلیل
داد اخلاق نیک را تکمیل

امر اخلاق ایزدی فرمود
باب اخلاق چون بخلق گشود

کرد اخلاق ایزدی تعلیم
از ره عقل و نقل و لطف عمیم

چون ز کار عظیم خو پرداخت
کوس اکملت دینکم بنواخت

باد صلوات حق برو دائم
حسن اخلاق شد از و قائم

حسن اخلاق را بروز شمار
می شمارند بیشتر امی یار

حسن اعمال بعد ازان جنید | رتبه بر دو را چنین بینند

در حدیث آمدست این مضمون | که سراسر بود خرد و شجون

مومن نیک خلق دریابد | درجهٔ آنچه صائم می‌یابد

قائم اللیل و دائم الدهری | از چنین صائمین این بهری

حسن اخلاق بر نکو اعمال | برتری دارد ای نیک خصال

حسن اخلاق اصل دین آمد | گفته اینکه خوش دین آمد

حق بود آنکه گفته حکماست | از سر عقل بی‌بها قول بجاست

سروری نیک خلق را باشد | جز بخلق نکو نمی آید

جیوانی بپایهٔ انسان | نرسد جز بخلق نیک ای جان

شرف آدمی باخلاق است | در ستایش او طاق است

صدر اخلاق مشغل انسانی است | بذر اخلاق عقل انسانی است

باعث حسن خلق چون عقل ست
بهتر سول حق همین نقل ست

اخلاق رحمانی
و فرائض النسانی

واطیعوا الله واطیعوا الرسول واولی
الامر منکم

آمد از خالق زمانه
در باب ثلاثه اطاعت
بکشا قرآن تلاوتش کن
الله و رسول و حکمران را

امرے باطاعت سگانه
نازل شد و حق بیک آیت
از بهر سخن تفکر آمیزش کن
باشند بجان مطیع دلها

خود حکم آله حکم ایشان
مامور اطاعت ست انسان

گفت آنچه خدا رسول گوید — جز مرضی حق رهی نپوید

هم شاه کند هر آنچه باید — اصلاح خلق ازو بیاید

مرسل بمعاد کار فرما — شه بهر معاش نظم آرا

هر دو بصلاح خلق باشند — هر دو بفلاح خلق باشند

خود مرضی رب صلاح خلق است — مقصود خدا فلاح خلق است

لازم هر دو پی عبادت است — گو کار معاش یا معاد است

دنیا عقبی بهم بر آید — تنها یکرا دگر بباید

حسب مقصود رب عالم — کاری بکند رسول و شه هم

لا باس طریق شان جدا است — هر یک بطریق خود بجا است

الحق باشد اطاعت شان — فرمانبری خدای رحمان

شد منصب شان خلافت حق — هم رتبه شان نیابت حق

قول اہل خرد ازان ست | ملک و دین ہر دو توامان ست

شاہ از پۓ حفظ ملک باید | غیر از شہ نصر دین نباید

بہر امداد این دو ارکان | واجب آمد وجود سلطان

لاریب خلاف شہ بغاوت | حاشا نکنی بجز اطاعت

عصیان عظیم این بغاوت | خسران الیم این بغاوت

برخود مدہ انحراف را راہ | ہرگز مدہ اختلاف را راہ

از صدق ولی مطیع شہ باش | بر چرخ خلوص و صدق مہ باش

اخلاص و وفاق کن شعارت | بر صدق آمد مدار کارت

خود را مفگن تو در مصیبت | ہشدار نفاق ہست آفت

مقصود خدا اتفاق خوبست | مطلوب حبیب اشتیاق خوبست

مقصود کبریا وفاق ہست | مطلوب خرد ہم اتفاق ہست

آید شہی از دست حق | ہم شہ شود از مشیت حق

از لطف و مهر خدای برتر — در قبضهٔ شاه خلق یکسر

حبل الله حق بگفت شه را — از عقل سلیم پیشم باکش

این حبل بود متین و محکم — وابستهٔ اوست نظم عالم

بر حبل متین تو چنگ بر زن — این حبل پناه تست یا من

لا ریب به خدا [illegible] داور — پیدا ز خلافت شه سراسر

در باب [illegible] از [illegible] — [illegible] سیرت

یک حق خدا [illegible] — [illegible]

در بارهٔ حق [illegible] — ذی حق [illegible] سراسر

حق [illegible] اطاعت شه — نقصان حق [illegible] شد

شه با [illegible] بخشد — با [illegible] بخشد

با [illegible] و فتنش — [illegible] ذل و [illegible]

بنگر که تفاوت است قدر دور — جرمی باشد بشرک همسر

نسبت بمعاد شرک اکبر — نسبت بمعاش یعنی بدتر

فیروزی خلق از شه آید — بهروزی خلق از شه آید

از شاه اعانت برایا — از شاه رفاهیت رعایا

آرایش خلق راست باعث — آسایش خلق هست باعث

عون اخیار شه نماید — دفع اشرار شه نماید

بر حفظ حقوق خلق قادر — خلق الله را نصیر و ناصر

آزار موحدان نخواهد — اهل هر کیش را پناهد

حفظ جانها و حفظ اموال — در قبضهٔ او بود بهر حال

هم دین تو نیست ار شه تو — هر کیش وره دگر شه تو

گر مذهب تو نه مذهب شاه — گر مشرب تو نه مشرب شاه

دین تو خلاف دین شاه است | برعکس آیین رسم و راه است
تا هم فرصت بود اطاعت | هرگز مانع نه دین نه ملت
پستی خیال را گذاری | این هم ز عقل و فهم عاری
عاقل پستی خیال عالی | درکار یکی نه نیک حالی
وسعت در دین تو تمامست | تنگی از تست کار خامست
هرگونه قیود در خیالت | درکار تو کرده وابست خیالت
وسعت از حق رسید تو آیا | انگشت تو ابجالت زدآ
از خود تو حیات در بلائی | در تنگی گو مبتلائی
تفسیر تمام حق ترا داد | کارت به بیان جهل افتاد
دینی همه رو به فوق فطرت | آموخت نبی عجب عبادت
او بامر تو کرده است آسان | کز آسان چه سخت شود آ

در باب این نکته از فراست — گوییم تو از ره سلامت

از مذهب ترا چه کار است — در مذهب ترا نه بار است

دینی شده را ترا است دینی — از شرع تو گو جداست دینی

پیشا ز اعتقاد قرآن — کن غور لکم و دینکم خوان

گوید نه تراست تو ز جور — دین ما را پذیره فی الفور

اما گوید تو ز شفقت — از راه فتوت مروت

نبود ما را گهی سر کار — از دین رعیت وفادار

خواهیم از تو اطاعت خویش — فرمانبری و اطاعت خویش

میباش ای بنده خبردار — در سایهٔ ما بدل وفادار

از شوق دلی بدین خود باش — کن کار نیک و گه نه بد باش

هرگز نکنی خلاف قانون — کان بهر رفاه عام موزون

خود منشأ ما رفاه عام ست | واجب بر ما چنین مدام ست

بهبود بندگان که ما را | بسپرد خدای جهان دانا

ما حافظ جان و مال ایشان | بر جمله حقوق ما نگهبان

در شادی و غم شریک باشیم | در محنت و هم شریک باشیم

گر بر تو کند ستم کسی [illegible] | داد تو اورا دهیم فی الفور

بر ذمه ماست عدل و نصفت | در حق بندگان ز شفقت

جور و ستم بکسی روا نداریم | حاشا انصاف و واگذاریم

بنگر این خسروی مکارم | شد طاعت شاه بر تو لازم

انصاف اسلام ای نکو رای | زین پس هرگز منه برون پای

در عهد بهرام تیغ ما | شاهنشه عدل گستر ما

ظل الله هست نیک داور | [illegible] واسم گرامیش مظفر

وکطوریه آنکه نیک آیین
آن قیصر و زبدهٔ سلاطین

آن حاکم بحر و بر اعظم
ملکش چه وسیع و حکم محکم

آن حامی دعوت دین عیسی
آن حافظ جمله کیش و دینها

آن مادر نیک هند و برطن
دلجوی خلق راست مأمن

بر ملک وسیع پاسبان است
بر تخت قلوب حکمران است

اقوام مختلف براست
در سایهٔ قیصری سلامت

انبوه عظیم اهل اسلام
در ظل ظلیل او بآرام

در سایهٔ جاه راج میسور
آن والی ملک نیک دستور

آن راجهٔ اعظم و دلاور
آن مورد عاطفات قیصر

آن واقف رمز کاردانی
زیبا با مور حکمرانی

[illegible]
بر دین حق که داد یزدان

در طاعت حق اطاعت شاه | از صدق دل گواه رحمان

این قیصر و راجه را الهی | هر حال ز چشم بد پناهی

در سایهٔ قیصرهٔ مهاراج | شاه ملکست و صاحب تاج

اقلیم هند و ملک تیمور | در ظل ظلیل فیض معمور

هر دو این خاندان سلامت | هر دو این دودمان سلامت

در دست تو قیصران عالم | در حکم تو سروران اعظم

از جملهٔ عباد قیصرانند | در سجدهٔ تو سرسرانند

بر حال همه کرم کن
از فضل خویش رحم هم کن

آن صاحب خاتم نبوت | آن نبض شناس حقیقت

آن صاحب دین نصاب حق جو | آن مرسل ذی الکتاب حق گو

بر او صلوات میدهم باد | از فیضش خلق محترم باد

فرمانش واجب العمل هست | در فهم کسی نکرد خلل هست

دریای حقیقت این چنین ریخت | صافی از دُرد این چنین بیخته

یعنی دو خصلت گزین ست | از جمله خصال بهترین ست

ایمان بخدا یکیست لاریب | یکتا بی‌مثل عالم الغیب

نفع غیرست خوی دیگر | این جوهر بیبهاست بنگر

توحید چنانکه لازم آمد | نفع غیرش بلازم آمد

فضل توحید اصل خیرست | بعد توحید نفع غیرست

هم گفت دو خوی بدترین ست | هشدار که بدترین دین ست

شرک ست یکی برب متعال | در ذات و صفات بی‌شریک است

نقصان غیر خوی دیگر | بعد شرکست خوی بد

آن دو بیشک اصول شریست | ارکان رکین دین همین ست

هر یک ز این دو بلای دین است | بر هم زن بیخ دین همین است

بشناس حقائق ای برادر | کر دست خدا ترا خرد ور

آن هر دو خیر خوی خود کن | این هر دو شر ز خویش رد کن

اینست شریعت و طریقت | این معرفت است این حقیقت

این است آغاز نیک و انجام | بشناس این مغز دین اسلام

هر کس که بدین طریق نیکوست | مغز اسلام حصهٔ اوست

هر کس که بدین روش شتابد | عین اسلام او بیابد

خود را تو بدین طریق سازی | یابی از قرب سرفرازی

ای هادی ما بفضل عامت | باشیم براه استقامت

در راه تو جان و دل بیازیم | نقش غیری طریق سازیم

توحید و نفع غیر ده ه | از شرک و زیان غیر برهنه

اسلام مجاز طی نمائیم — در جمله گه حقیقت آئیم

دل را در عشق خود بداری
در نفع غیر واگذاری

بگفت این چنین خاتم انبیا — رسول امین عبد خاص خدا

بدون عمل علم باشد وبال — عمل بی تعلم است الحق ضلال

عمل خوش ثمر هست از نخل علم — ثمر باید خیر از نخل علم

اگر نیست نخلی ثمر از کجا — از آن چه حاصل آری نه خیری بجا

بخواهی که باشی تو مرد کمال — حذر کن حذر از وبال و ضلال

بیار از صدق تو علم و عمل — بباید ترا هر دو این بی خلل

ثمر میدهد از عمل نخل علم — نشان این شجر در دل از سعی و عمل

بغیر عمل علم بی بر شجر — نشاید درختی که نارد ثمر

بباید ترا علم پیش از عمل | که این بود کار تو از خلل

جهالت شناسد نه حال عمل | ترا جهل آرد بقعر خلل

شناسنده قدر هر حال علم | فروزنده شمع افعال علم

تو از علم دانی کمال عمل | تو از علم یابی مآل عمل

بود علم نور و فروغ عمل | گواهی بصدق و دروغ عمل

عمل زینت زیب دستار علم | عمل رونق روز بازار علم

عمل زیور شاهد علم تو | عمل قوت ساعد علم تو

بکن جهد از بهر علم و عمل
که تا یابی این دولت بی بدل

محمد مصطفی ختم نبوت | شفیع المذنبین فخر رسالت

چنین آگاه کرد از رمز و حکمت | چه معقول است ما را این هدایت

که آمد کار عجلت کار شیطان	تأنی و درنگ آید ز رحمن
شتاب و عجلت از کار خرد نیست	تأنی و درنگی خوی بد نیست
نیاید خوب کاری از شتابی	نبخشد ثمر نیک اضطرابی
ز بهر خوبی کاری نظر کن	به فکر و خوض او را خوبتر کن
وقار و حلم و تمکینت بباید	قرار و صبر و تسکینت بباید
گر از کوچه نوردی و تعجیل	بیا در عزمه تأخیر و تمهیل
تکاهل هم تساهل ناروا است	تکاسل نیز هم [illegible] است
مکن ضایع به غفلت وقت خود را	شناس از عقل و خبرت وقت خود را
گرامی تر ز وقت خود گهر نیست	گهر در بحر و کان مثلش دگر نیست

عمل بر قول مصطفی کن
تأنی گیر و عجلت را رها کن

خاصهٔ خاصان خدا مصطفی | کرد بما از رهٔ عقل ابتدا

سعی ز من آید و اتمام آن | ذمهٔ خلّاق زمین و زمان

سعی بلیغی بتو لازم شده | کار بکن عازم و جازم شده

گر بکنی سعی جمیلی بکار | حق کند از فضل ترا کامگار

زانکه خداوند بود کارساز | چاره‌گر خلق و لی بی نیاز

سعی تو ناکاره کند حق چرا | بندهٔ بیچاره کند حق چرا

هست خداوند رحیم و کریم | باسط و وهّاب و علیم و حکیم

نقص نگارت نکند کارساز | رب جهانست و خلائق نواز

عقل بداد و همه آلات داد | باب سهولت ز جهت برگشاد

مقصد حق گر بزبان تو بود | از چه بگو این همه نصرت نمود

حامی خلق ست معین و نصیر | نصرت و عونش همه دستگیر

شکوه تقدیر کنی تا کجا ‌ ‌ ‌ کرد نه تقدیر تو بد ذو العطا

سعی فزون کن همه تدبیر کن ‌ ‌ ‌ بهر خدا حیله نه تزویر کن

کاهلی و حیله گری واگذار ‌ ‌ ‌ از خرد و همت خود کن تو کار

هر همه از خوبی تدبیر تست ‌ ‌ ‌ کیفر تقصیر تو تقدیر نیست

حق بکند لیک بتو فضل عام ‌ ‌ ‌ در همه حالت بنوازد مدام

هست شکری بتو واجب بود ‌ ‌ ‌ شکر تو کی لائق واهب بود

نعمت فطرت که ترا حق بداد ‌ ‌ ‌ سعی بلیغ ست ز شکرت مراد

شکر خرد تبعیت حکم اوست ‌ ‌ ‌ تبعیت عقل بانسان نکوست

شکر قوای که بتو داد حق ‌ ‌ ‌ از ره تحقیق بگیر این سبق

داشتن هر همه در کار آن ‌ ‌ ‌ شکر همین ست نه تعطیل دان

عقل و قوی را چو معطل کنی ‌ ‌ ‌ شکر بکفران تو مبدل کنی

عاقبت کار بفطرت بود ‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌ عکس ستم باشد آفت بود

هرچه خدا داد بجایش گمار ‌‌‌ کجروی و حیله گری را گذار

قول نبی را بسر و چشم دار

سعی بلیغ آر تو بر روی کار

رسول حق بداد این را ادا ‌‌‌ در انصاف از اعجاز بگشاد

بنموده این چنین معجز بیانی ‌‌‌ بیا از ذوق قلبی تا بخوانی

بگفتا ساعتی کردن عدالت ‌‌‌ به از هفتاد ساله عبادت

عبادت بهر نفس خویش باید ‌‌‌ بغیری نفع او هرگز نیاید

بود عدل از برای نفس دیگر ‌‌‌ بطاعت فوق عدل آید تو بنگر

تفاوت از زمین تا آسمان است ‌‌‌ … و نیست این فرق عیان است

[illegible]

همین عدلست ای دل در حق خویش
نکی از شوق قلبی طاعت حق
همین عدلست ای دل بهر اغیار
مکن ظلمی بغیری ای برادر
نخواهی اگر ای بیجان ظلم بر خویش

اگر این نکته داری بیش از بیش
بجا آری سپاس نعمت حق
حقوق هر یکی را تو نگهدار
بترس از عدل داور روز محشر
مکن از جور خود هرگز دل ریش

بفرمان رسول الله دل بند
بکن عدل و زدل کن گوش این پند

گفت صدیق اکبر اشهر رض
یار غار و خلیفه احمد
همچنان هست حال الطالب
صاحبان است توشه عقبی

اولین جانشین پیغمبر ص
که بجز توشه هرکه شد ملحد
بی سفینه به بحر شد راکب
بهترین زاد آخرت تقوی

گر عمل نیست زاد خود برگیر | هوشدار و بغیر توشه ممیر

غرض از عمر عیش دنیا نیست | جای اعمال صالحه اینجاست

آورد عمر و صالح الاعمال | توشه عاقبت باستقبال

نبرد عمر و صالح الاعمال | توشه آخرت بغیر و بال

سینه غیبت به بحر غرق شود | بی امانت بنار حرق شود

[illegible] | زاد آخرت همین مهیا کن

[illegible] | وا [illegible] توبه نما زنهار

[illegible] هشدار و کار [illegible]

[illegible] وقت [illegible] شمار

مصطفی را خلیفه ثانی | قوت و عون دین حقانی

زینت منبر اصحاب | ناطق حق عمر بن الخطاب

خوش نوائی ز راه عقل سرود — گنج سربسته از خرد بگشود

عز دنیا یقین بود از مال — عز عقبیٰ بصالح الاعمال

خیر اعمال اکثرست از مال — نیست بی مال صالح الاعمال

صدقه و فطره و زکوٰة و خیر — همه آید ز مال نی از غیر

غور کن اکثر از نکو اعمال — کرد نتوان ولا بغیر ز مال

تاج اعمال خیر نفع غیر — کی بغیر مال مسکین این خیر

هست لابد حصول مال کثیر — بطریق معین ز راه خطیر

سعی بنما ز راه عقل و تمیز — تا بیاید بدست اکثر چیز

مال تو نیست مال غیر برای — همه بگذار مال غیر ز عار

مال خود را بیار و از همت — خیر کن نیز ترک کن غفلت

هرگز از دست خود مده این خیر — مال خود صرف کن نه بهر غیر

عز دنیا و عزت عقبی | هردو باید ترا بعز خدا
هردو در دست تست کن بهتست | زانکه عاقل ترا خدا کردست
از چه گوئی که مال هست وبال | بگذر از عقل زین خیال محال

تا بکجا داری این خیال زبون
بخدا عاقلی مشو مجنون

کان عثمان جامع القرآن | کاملا فی الحیاء و الایمان
سومین جانشین پیغمبر | آن غنی بوده در غرد اشهر
از ره عقل این نوا سنج ست | بینوا را نوای او گنج ست
غم دنیاست ظلمتی در دل | غم عقبی ست نور دل کامل
هست دنیا تو فهم کن مفهوم | بعض محمود و بعض او مذموم
غم محمود خود غم عقبی | غم مذموم خود غم دنیا

ظلمت قلب و نور قلب نگر | تیرگی این یکیست نور دگر

بین این دو نگه چسان فرقست | از زمین تا به آسمان فرقست

غم دنیای دون مخور ای دل | ظلمت قلب هست زین حاصل

غم دنیای نیک خو کین غم | نور باطن دهد ترا پیهم

بدهد زاد آخرت این غم | خوش روی سوی آخرت بی غم

نیک اینجا و نیک هم آنجا | بدهد خود ترا خدا ز عطا

ترک دنیای دون بگو از عقل | هم تو محمود را بگو از عقل

زانکه محمود مزرع اخری ست | این چنین گفته رسول خداست

هر دو دنیا اگر تو بگذاری
مزرع آخرت کجا آری

واقف سر حق علی ولی | مایه حکمت خفی و جلی

گنج علم لدن دلیل هدی | مخزن الفضل خاتم الخلفا

خوش بفرمود نکتهٔ کامل | فهم کامل بیار ای عاقل

طالب علم را جنان طالب | خلد او راست جاودان طالب

طلب معصیت کسی بکند | نار او را طلب بسی بکند

پایهٔ علم بین و رفعت او | پستی جهل و بیم ذلت او

دانش و علم باعث غفران | حمق و جهل موجب حرمان

دل شناسد بعلم یزدان را | علم یابد لقای رحمن را

گر بداند شریعتی بی علم | خود نداند طریقتی بیعلم

معرفت کی سزای بیعلم است | نه حقیقت برای بی علم است

طالب علم رب خود بشناخت | کوس نصرت بچرخ بنواخت

کن طلب علم را تو ای فاخر | می شود جنتت بجز آخر

جهل خود اصل معصیت باشد | تخم خسران آخرت باشد
نشناسد خدای را جاهل | کی بیابد جزای را جاهل
طلبش گر نمی کند دوزخ | چه کند پس همی کند دوزخ

علم در قرب کردگار آرد
جهل آخر بقعر نار آرد

فصل در بیان اختلاف امت

الحق گفتار رسول برحق | کش همه صادق و مصدق
آن هادی شاهراه تحقیق | حلال معضلات تدقیق
بر او صلوات دیدم باد | فیضان هدایتش اتم باد
رحمت بود اختلاف علما | باب التحقیق وا شد اینجا

تحقیق بفکر و غور آید — چون جام خرد بدور آید

تحقیق از اختلاف خیزد — تدقیق از انکشاف خیزد

تقلید کسی بود نه تحقیق — رفتن پس دیگری نه تدقیق

تقلید محض حمق و جهل ست — تحقیق کند هر آنکه اهل ست

تخلیق خرد چو مختلف شد — راز تحقیق منکشف شد

یکسان نه عقول را خدا کرد — طرز هر یک جدا جدا کرد

دانی که چه حکمت خدائی ست — بهر تحقیق رهنمائی ست

باشد فرق عقول پیدا — لازم بود اختلاف آرا

با هم چو تفاوت عقول ست — جذر تحقیق را اصول ست

جمعیت دل مآل تحقیق — رحمت صد و مآل تحقیق

تحقیق خرد دهد یقین را — سازد دل و ذهن حق گزین را

راهی به یقین چو طی نماید | یابی رحمت بروی گشاید

از بحث چو ثمرهٔ یقین بود | مقصود رسول حق همین بود

اما مفهوم شد دگرگون | هر کس به تعصبست مفتون

پیرو دلدادهٔ خیال ست | نا معقول ست و گو محال ست

هر چند عمل تضاد دارد | اجر بشش ز حق مراد دارد

گوید تقلید ذمهٔ ما | رحمت بود اختلاف علما

بیکار کند چو عقل خود را | نشناسد فرق نیک و بد را

زین معنی فتنه بی حساب ست | روی تحقیق در نقاب ست

تشکیک و ظن بکار گردید | یک مسلک حق هزار گوید

پوید نه کسی بسوی تحقیق | در پرده شدست روی تحقیق

تبدیل شدست فطرت حق | کفران شده شکر نعمت حق

فطرت تحقیق اگرچه جوید | تقلید براه جهل پوید

از حق ذی عقل را اتبا کید
واجب تحقیق شد ز تقلید

آن اشرف اشرف الخلائق | عقلش ز همه عقول فائق

آن هادی خلق الی الکمالات | آن مانع مردم از ضلالات

دینی که اهم فتاد ما را | از حق بگرفت و داد ما را

آن هادی ما بدین مشغول | منقول او همین معقول

در هر امر یکه عقده ناشود | استفت قلبک بفرمود

امر یکه تحقیقش ندانی | تحقیقش کن که در نمانی

تحقیق از فکرت دل آید | این عقده ز عقل میگشاید

از غور دل تو نور گیرد | احقاق حق ظهور گیرد

دل را در غور گر نه داری فرض خود را نمی گزاری

گر نیست کسی که پرسی او را پرسان شو قلب با نه جو را

زانکه در خلاف رود آ فتوای دلت ضرور افتاد

هر کس ز خواص یا عوام است فتوای دلش امام همراه است

از جهل برو تو را تقلید بر دوش مکش گناه تقلید

بر هر یک قول غور فرما کورانه مرو تو را و تجنب

بر ذمه تست بار کار تو تقلیداً غیر نیست با تو

کار تو شاد گر نپذیرد تقلید کسی تو دست گیرد

آری عقل تو دست گیرد گر بر تو غلل اگر نپذیرد

خواهی که حقیقتی بدانی
استفت قلبک بخوانی

تجلی آن آفتاب اوج حکمت — محیط علم حق را موج حکمت

ز بحر دانش افگند این لآلی — بگوشش شاهد ادراک عالی

شوی با عالمان گر هم صحبت — بکن در گوش قول اهل حکمت

خدا زنده کند از نور حکمت — دل مرده که جهلش گشته ظلمت

دل مرده نماید زنده انسان — زمین مرده چون از آب باران

بود حکمت حیات قلب مرده — بود حکمت ثبات قلب مرده

بحکمت گر دلی نوری ندارد — تجلی بین ظهوری ندارد

[illegible] نوری [illegible] نور جمالی — [illegible] انشراحی از ضیائی

[illegible] — [illegible] بیش علم و هم [illegible]

بیابی در حدیث [illegible] — دو لفظ آمد بیک معنی هویدا

نظر کن در تفسیرش از بشیر — بعلم و عقل جا وی لفظ حکمت

مفاد علم و عقل آمد همین است — مراد باطن و ظاهر همین است

بکار آید مگر آن علم ای یار — که با معقولیت دارد سروکار

اگر با عقل پیوندی ندارد — سروکارش خردمندی ندارد

حکیم آن عالم معقول اظهر — که جمع عقل و نقل آید سراسر

همان عالم که داند علم معقول — کند منقول را معقول بدلیل

بیان سازد روایت از درایت — دلیل [illegible] حکمت

بفهماند مسائل از دلائل — کند از عقل [illegible] مسائل

خردمندانه توضیحی نماید — بسی فرزانه [illegible] نماید

کند تشریح آیات از خرد بیش — کند توضیح روشن از خرد بیش

رود هرگز نه راهی بی دلیلی — بجز برهان ندارد قال و قیلی

اصول او به پیش عقل محکم — فروعاتش خرد دارد مسلم

متین بنماید او دین مبین را — مبین گرداند او شرع متین را

معانی گوید از قانون فطرت — ضوابط را کند شرح از علت

خدا فطرت نمود اقوم القوانین — به وفق شرع نیک و دنیا تکوین

بده اکسیر اعظم صحبت او — مفید تجلیه باطن صحبت او

بدین اکسیر اعظم صحبت گزین — [illegible]

بدست آری شتر فرد فریدی — شوق زین پیر و مرشد المریدی

جلیس عالمان باشی به خبرت — کنی قول حکیمان را سماعت

شود حاصل ترا این سربلندی — بدنیا و به عقبی بهره مندی

کسی گوید ترا گر من بدانم — تو گوئی [illegible] من بخوانم

دلیل و حجتی از من چه خواهی — دلیلی چه [illegible] باشد تباهی

و یا گوید فلان فرد یگانه — بعلم خود فسانه در زمانه

بگفتا و ترا اینست کافی — بجز قولش دلیلی نیست شافی

ترا کافی که ما خود پیشوائیم — تو سالک هستی و ما رهنمائیم

نمی فهمی و فهمیدن ندانی — نمی آید تو بهر بی سر و پا

چرا گشتی چنین گستاخ و بیباک — چرا ای خیره سر ای شوخ بیباک

نه آن با گسیر — بس این نگیری در زنجیر

بیا با ما غر اشتر — بیا از جد و جهد مغز باشی

خبر و بگذار بر ما آشکار کن — خبر باش و ما را پیشوا کن

اگر گوئی که ای در علم یکتا — ز راه لطف و انش عقده بکشا

بحکم لطف و کرم بر ما عیان کن — بی تکلف دل چیزی بیان کن

چرا این ره چرا آن راه تعلیمی — تو را خبر و این راه پوئی

دل تو ز خود و کنت از قلیلی — شود فی وہ کثیری یا قلیلی

بپاسخ او بگوید من بدانم — دلیلی غیر این بیشک نخوانم

تو گوئی اینکه حق ما را خرد داد — بده ای رهنما خود عقل را داد

چرا بیکار داری عقل خود را — معطل چون کنی زینسان خرد را

نه این باشد شعار فهم و تفهیم — نه این باشد طریق درس و تعلیم

بباید در غضب از بحث و تقریر — کند فورا ترا از جهل تکفیر

بجنباند بسی رگهای گردن — نداند هیچ غیر از ظلم کردن

سخن راندن چنین ظلم عظیمی — معاذ الله چنین جبر الهی

روا کی دارد علم و عقل این ظلم — گوارا نی بعقل و نقل این ظلم

ندارد بهره آنکس ز منقول — نصیبی نیست او را نه ز معقول

چنین کس را خدا حافظ بگوئی — مراد خود از او هرگز نجوئی

بحال زارش از رحمت نظر کن — به پیشش گر گذار و الحذر کن

چنین کس استادی را نشاید
چنین کس اعتمادی را نباید

بشنو که نبی ز روی حکمت — در شان علی با بصیرت
فرمود انا مدینة العلم — باشد بابش علی به علم
شهر علمم علی در او — تاج عقل است بر سر او
این افتخار است محمد — این اصل علم تابعان احمد
فرمود چه نکته عربی — بنمود چه نسخه عجیبی
این کلیه واقعی مسلم — این قاعده نزد عقل محکم
یعنی چه هدایت مبین کرد — یعنی ارشاد این چنین کرد
قائل مشکر بقول بنگر — حق بینی این بود نه دیگر
شان معنی ست عزت قول — کو از قائل فضیلت قول

باطل بود قول بیدلیست | هرچند که قائلش جلیلست

بیشک بود قائل جلیلی | گوید قولی نه بیدلیلی

مطلوب سخن بود نه قائل | گو از قائل ترا چه حاصل

صدق قول بعد تفتیشش بین | برهان و دلیل تحقیقش بین

قائل گو فاضلست و کامل | منکر نشو و کجا شد باطل

بس گر تو هرانچه او بگفتست | بشنو [illegible]

گر باشد این دلیل شافی | فرمود فلان نیست کافی

هرگز تو مگو که او بگفتست | گر واقعست از چه گفتست

بشنو به بیت از بصیرت | منگر به روایت این بیت [illegible]

تحقیق ز علم و عقل باید | تا دید از قائلش نشاید

پس قول مدلل از خرد گیر | نبود معقول اگر تو بپذیر

[illegible] مصلح دین
آن سعدی رهنمای حق بین

این نکته بگفت آن یگانه
بر طرز دگر چه ناصحانه

بر دیوار از نبشته شد پند
برگیر و جان و دل در و بند

گفتند بسی ز راز دانان
واقف کاران رمز خوانان

القمه پاک را ز زاد راک
بگرفتیم از دهان سگ پاک

حضرت فاروق والا انتساب
حاکم عادل بفضل از احتساب

کرد ما را این هدایت از خرد
واجب الاذعان و لا حکمش بود

خالق از ما مو بمو گیرد حساب
قبل آن لازم بما است احتساب

هر یکی از نفس خود گیرد حساب
وبدهم هر ذره ذره بالصواب

وبدهم آناً فآناً شور
ذره ذره گاه در غفلت گوشتر

شرع قانونی ست معقول و مبین ‌ ‌ نور شرع از دیدهٔ عقل بین

عقل را مدخود برای احتساب ‌ ‌ عاقل آن کز نفس خود گیرد حساب

فارق بین نیک و بد باشد خرد ‌ ‌ در میان هر دو حد باشد خرد

نیک و بد را میکند از هم جدا ‌ ‌ خیر و شر را می نماید انما

تابع فرمان حق باشد خرد ‌ ‌ تابع این شو که یابی نیک و بد

دار نفس خود بفرمان خرد ‌ ‌ تا نه آن گمره شود از کار بد

نفس را مغلوب و غالب کن خرد ‌ ‌ نفس را مسلوب تا الکن خرد

عقل را در کار دار و کار کن ‌ ‌ توشهٔ عقبی بدنیا بار کن

نفس خود را دار اندر احتساب ‌ ‌ تا بتو آسان شود روز حساب

بل شوی فارغ بدنیا از حساب ‌ ‌ گر بداری نفس خود را احتساب

زانکه حق داند که کردی احتساب ‌ ‌ میدهد خیر جزا بی حساب

یعنی قرآن مجید نخشد آن کریم
دو ہا احتساب از عقل عود

این بود اے محتسب فوز العظیم
هان نبین پشت سر کش نقش بد

پند فاروقی بود بس دلپسند
از خرد دل را بدین پندش ببند

دین حق را ناصر اظہر عمر
قدوهٔ اصحاب پیغمبر عمر

صاحب عقل سلیم و راه بهر
زبدهٔ ارباب دانش سربسر

کرد از زر و صد در گوش ہر
در صلوٰة و صوم کس ہرگز مبین

این در یکتا ور دش حق نیوش
عقل و صدقش ببین این نیست دین

از نماز و روزه فاضلتر بود
عقل و صدق آمد کمال آدمی

عقل و صدق ببین اینجا که اظہر بود
بار آور این نہال آدمی

خوش ثمر بخشد بانسان این نہال
خوبتر باشد مآل این کمال

این دو گوہر گر بداری برکنار | کی صلوٰة و صوم تو آید بکار
خوبی اعمال از صدق است و خرد | غیر از ینها میشود اعمال رد
مایه اقبال اعمال مند این | لازم و واجب بهر حالند این

عقل و صدق ار باید ار حق جو بکار
نکتهٔ نادرق حق گو یاد دار

گفته‌اند پیر راز دانان | از مکتب عقل درس خوانان
یعنی که کمال عقل این ست | بکشا دیده که هوش بین ست
تبعیت مرضی الهی | هم خوف از خشم اد کماهی
تعمیل اوامر و نواہی | تکمیل خرد دگر چه خواہی
این ست کمال عقل اول | اینست کمال عقل کامل

عقل از پئے این کمال داده
عقل از پئے این کمال داده

فاضلی را نیست جائی غربتی / نیست او را غربتی نی کربتی

در وطن باشد نشسته خود مدام / بیوطن ماند نه جائی لا کلام

ذات او بس خوش همه مخدوم خلق / تیغ تیزش مفهوم هم معلوم خلق

از عقیدت خدمت او میکنند / سوی علم و فضل او رو میکنند

هر کسی در جستجوی پیشش بود / با ارادت گفتگو پیشش بود

در دیار او بهشتش هست عام / در هوا سایش بسی فرد انام

او بنا شد تکیه محتاج کس / هر کسی محتاج فیضش هست و بس

از تکاپیش قوت بازوی خود / با زبان همتش بر روی خود

تکیه گاهش فضل حق دستیر خود / هر یکی را فضلش آرد سوی خود

بیوطن جاهل بود اندر وطن / کس نمی پرسد ورا از مرد و زن

در جهان عزت نه جاهل را بود / جز بغربت جهل را حاصل بود

[illegible] جهل او
در روشن [illegible] جاهلی
در گریز [illegible]
با جاهل [illegible]
[illegible]
[illegible] عاقلی
کار انسان [illegible]
عاقل عقل [illegible]

در مصیبت [illegible] جهل او
خود بداند هر کس او را کاهلی
هر کی باشد بی خبر و بی تمیز
او وجود او [illegible]
جاهل و ناقص مشو کامل بباش
در گریز از جاهلی و کاهلی
کار انسان عاقلی و فاضلی
با زیرک عقل [illegible] عاقلی

عاقل [illegible] شو ز علم [illegible] خویش
عامل حسن عمل [illegible] خویش

[illegible] انصاف [illegible]
جو [illegible] باشد بی بها

نیک بخت [illegible] صاف آمده
آمده [illegible] معدن عقل صفا

مورث انصاف باشد عقل سلیم — موجب انصاف درک مستقیم

خالق و مخلوق از انصاف خویش — رازق و مرزوق از انصاف خویش

بهتر آن انصاف را در کار کن — در طریق راست آن را یار کن

بایدت انصاف چون در حق خویش — در حق غیری بکن انصاف بیش

حادی انصاف باشی دائما — تا جزای خیر یابی از خدا

جاده انصاف محکم جاده ایست — باده انصاف خرم باده ایست

خوش بصدق دل ببین جاده را — خوش گوارا این باده بنوش صبح و شام

عاقلی مگذار دل انصاف را
وصف خود کن احسن الاوصاف را

بفرمود این خداوند قدیر ما — نصیر ما بعجز ما خبیر

بقدر طاقت نفس است تکلیف | ببین ایراد حق تکلیف [illegible]

عطای حق ببین موهبت بین | برای [illegible] انسان [illegible]

بجا دادست دینی از کرامت | که باشد [illegible] فطرت [illegible] طاقت

بقدر طاقت او راک است ایمان | بود [illegible] فطرت [illegible] فهم عرفان

اوامر تا بحد قدرت ما | نواهی تا بحد وسعت ما

بود اعمال قدر طاقت ما | بود تکلیف بر حسب حالت ما

همین خواهد خداوند علیمی | کریمی [illegible] حکیمی

بحد خویشتن او را شناسیم | بقدر وسع خود او را سپاسیم

بجا آریم تا امکان اوامر | کنیم از قدر [illegible] اخلاص ظاهر

بگفتا بهم [illegible] داور ما | به راه فطرت الله رهبر ما

بیاور [illegible] ترابان | [illegible]

به عقل آن جمله تکلیفها رسانید | برون از طاقت خود دل میازید

خدا فرموده لا اکراه فی الدین | نباشد جبر خود در راه فی الدین

سراسر یسر در دین را بیان است | نه عسرت نه دشواری عیان است

نه جبر اندر او [illegible] در شریعت | نه دشواری نه تنگی در طریقت

بکرده [illegible] ان [illegible] ره عقل | نه حیله بهر انسان از ره عقل

خدا گر شرع [illegible] بداهست | بنای دین به عقل او نهادست

خرد بیش از همه پیغمبران بین | بنای دین نهاده بر خرد بین

اگر بیکار داری عقل خود را | چسان سازی تمیز نیک و بد را

بنا فهم و کجا ایمان به بی عقل | کجا درک و کجا عرفان به بی عقل

کجا بی عقل را اعمال صالح | بجز حرمان نصیبی نی بطالح

کجا بی عقل داند قدر اعمال | شناسد کی عمل بی خرد حال

چه گیرد زر داد و از دنیا بعقبی | کسی کو بشکند فهم و خرد را
بجز عقل باشد نقل در دین | ز شاخ عقل عاقل خوشه برچین
نداده عقل و دانش عقده بگشا | ز بی دانشی هرگز مسیما
دلا ما شد دین به عاقل انسان | بمجنون نیست تکلیفی ز یزدان
تعهد وسع بین صوم و صلوة است | بحد وسع بین حج و زکوة است
چرا از دست خود تنگی نمائی | چرا از جهد خود رنجی فزائی
چرا دشوار سازی کار خود را | بغفلت افکنی بار خود را
لب جهان کیش میرزا جبری | تا بدعت ابا ضری به بیشتر
[illegible] | [illegible] لیکن بند را
چرا بر دین تعب افزائی تو | خدا دین [illegible] آرایش تو
[illegible] | [illegible] است

مشو مفتون رنگ آمیزی خود
بباید حسن سیاه و دیده ور را
بود از لیست آلایش دین
کجا رهبانیت باشد به اسلام
همی او ام آمد فتنه انگیز
رسول حق نگه رهبانه بود ست
بود رهبانیت برعکس فطرت
طریقت خدمت خلق خدا است
نه زیبد عقل را رهبانیت دل
قیام شب نوافل امر خیرست
چنین گویند ارباب یقین

مشو مجنون این خون ریزی خود
بباید حسن ذات اهل نظر را
صفائی دین مکدر شد ز تزئین
دریغا راهب رهبان چه ناکام
بلا انگیز و هم رهبانیت خیز
بخوبی منع رهبانی نمودست
به دین حق ندارد هیچ وقعت
همین رهبانیت راه جدا ست
منفعل از خرد خود را به مشکل
ولی فضل از نیها نفع غیرست
ز راه فکر در حال فریقین

تکلیم خود بود اول طریقی — بگیرد فرقهٔ ثانی طریقی

بدانی چیست شرع اصل هر خیر — همان اصلاح خویش و خدمت غیر

بقدر وسع خیر خویش جوید — بعون غیر تا امکان بپوید

بقول و هم بفعل و نیز از مال — کند امداد خویش و غیر فی الحال

ولیکن فرق دارد فضل این خیر — فزون از خدمت خود خدمت غیر

طریق این یک کاملتر نباشد — دل حق بین درستی یابد

بانسان لازم آمد خدمت غیر — کند تا وسعت خود خدمت خیر

کجا خیری بدون خدمت آید — بلا خدمت زیان طاقت آید

خدا بخشید طاقت بهر خدمت — بتو باشد سزا بصرف طاقت

اگر بیکار کردی طاقت خویش — چه داری روز محشر حجتی پیش

بلا خدمت نباشد کس بهر کس — زیان او زیان طاقتش بس

کند کامل چو کاری از پی خویش　　کند او کار غیری بیش از بیش

حکیم و مصلح و کامل بسی بد　　بفکرت درش تدبیرش مقرر

محقق مخبر صادق مکمل　　ز حق کامل بود تحقیقش ابدل

پی تحقیق ما را امر فرمود　　بروی ما در تدقیق بگشود

بگفتند اهل تحقیق از بصیرت　　خرد پرور خرد ور نیک سیرت

خدا و هم رسولش کرد آسان　　بهر رو دین حق را بهر انسان

نمودند اهل تقلید آخر کار　　چنین آسان شریعت امر دشوار

بجای عقل کار از وهم کردند　　خلایق را به بی راهی سپردند

رواجی یافت کارشان بشهرت　　قبول عام گردید از جهالت

مگر وقعت ندارد کار ایشان　　بنزد اهل حق ای اهل ایمان

کجا مقبول قول اهل بیلی　　بود تا که دلا این قال و قیلی

دعای دل دعای آن حکیم ست
نوای دل نوای آن فہیم ست

تتمہ

۱۳؍ شعبان المعظم سنہ ۱۳۱۱ ہجری نبوی مطابق ۲۰ فروری ۱۸۹۴ء

مسیح و مهدی

بشنو بس قصه‌ها عجیبت — کن گوش افسانه‌ها غریبت

ننگ اسلام این حکایات — در دین حق چنین روایات

اما مقبول قصه خوانان — ظاهر بینان و سطح دانان

اهل تحقیق را نه مسموع — اهل تدقیق را نه مسموع

صورت بینان اهل تحقیق — معنی یابند اهل تدقیق

ای دیده هوش بین مضامین — بگشای چشم عبرت آگین

این آدم پرست اقوام — اوهام پرست از اهل اسلام

در باب مسیح ابن مریم — گویند که آید آن معظم

در دور آخر زمانه — بنگر این بوالعجب فسانه

رفت او زنده بر آسمانها — زنده باشد هنوز آنجا

گویند یهود کان مسیحا — هرگز نامد بدار دنیا

آرد پی شان حکومت ارض — آید چو مسیح او شود فرشا

بود او نه مسیح آنکه آمد — مظلوم ظلمهای بدید

در بارهٔ آن نبی اولی العزم — گویند افسانهای بالجزم

عمر طبعی هر بشر را — از چشم خرد بکن تماشا

خالق یک دائم الحیاتست — آن یک ذاتی که بی مماتست

غیر از خالق حیات جاوید — در مخلوقی کجا نکس دید

هر ذی حیات را وفاتست — ذی روح کجا که بی مماتست

اینگونه حیات بهر عیسیٰ — ممکن نبود ببین هویدا

ابن آدم چو هست عیسیٰ — از بطن مریم ست پیدا

پیدا شد و زندگی بسر کرد — از دنیا عاقبت گذر کرد

بالید مثال غیر مردم — نالید لسان غیر مردم

خورد آب طعام و کرد آرام — مردست رسید چون بهنگام

قرآن ناطق بفوت او بین — انجیل گواه موت او بین

در مائده بین که گفت عیسیٰ — یا رب تا بوده ام بدنیا

راه فرمانبری سپردم — دعوای الوهیت نکردم

گفتم که خدای را پرستید — من عبد و شما عباد هستید

تا راه حیات طی نمودم — بر امت خود گواه بودم

وقتیکه مرا وفات دادی — بر امت خود نظر نهادی

بنشا انجیل و آیتش خوان — فرمود مسیح خود بیاران

تا من نروم نه احمد آید — رفتن پی او مرا باید

این رفتن من که واجب آمد	از بهر شما مناسب آمد
الحمد بشما دوام باشد	فیضان او مدام باشد
یعنی دینش همیشه ماند	عاقل بہست آنکه این بدا
گوید سرها که من نگفتم	سفتند درها که من نسفتم
رفتن بفلک بجسم و با جان	لاریب محال عادیش دان
این ہست خلاف فطرت انس	باشد نه بوفق قدرت انس
تبدیل نے بسنت الله	تغییر نے بفطرت الله
بالفرض هنوز زنده او ہست	از زندگیش ترا چه در د
خواهی چه حصول از حیاتش	کن ای افسانه خوان ثباتش
از موت او چه نقص داری	ای از عقل سلیم عاری
آمد ز حق و ادای حق کرد	بگذاشت جهان بوقت آن فرد

توحید خدای واحد آموخت | تعلیم نمود و بهره اندوخت
باز آمدنش چه ماجراهست | بگذار این درد سر چراهست
تثلیث گرفت جا توحید | توحید رب چو خواست تابید
احمد آمد بکرد تجدید | آمد با او کمال توحید
تثلیث و شرک را بدر کرد | توحید ثبوت سر بسر کرد
چون کرد تمام حجت الله | زین وار برفت آن حق آگه
اکملت دینکم بخواندست | کارا و ماند و او نماندست
چون نیست لزوم عود خاتم | از چیست ورود ابن مریم
وهم تست خیال خام است | گر دین مسیح ناتمام است
خاتم آیا چه نقص بگذاشت | دین حق را علم نیفراشت
خواهی که بیاید آن مسیحا | بهر تکمیل دین بیضا

اکملت دینکم نه یادت | تکمیل از غیر شد مرادت

افسوس به پست حالی تو | آوخ به زبون خیالی تو

بگشا قرآن و کن هویدا | آید عیسیٰ کجاست بنما

گوئی بورود اوست اخبار | مشعر بنزول اوست آثار

گویم که محققین امت | موضوعش گفته اند و تهمت

اثبات روایت اندر این | باید بحسب اصول و حجت

کو را نه قبول هر روایت | نه راه بصیرت و درایت

عقل خود را کنی چو عاطل | تا یابی تمیز حق ز باطل

ناکام بهوای برادر | خواهند چه از رسول داور

نه کار رسول ملک دادن | بنیاد ممالکت نهادن

مقصود شان چه خوش عیانست | امید و مراد لابانست

آید اگر آن مسیح اعظم — روح الله و نبی اکرم

گوید تهلیل رب و تمجید — سازد تثلیث رد به توحید

اقرار عبودیت نماید — در راه الوهیت نیاید

ابن الله نیستم بگوید — غیر از عبدالله ره نجوید

انکار صلیب هم کفارت — بدهد از خود چنین بشارت

انکار ابن و اب نماید — دائم سجده برب نماید

گوید معبود یک خدا است — گوید مسجود یک خدا است

من عابد و ساجد خدایم — مخلوق و شاهد خدایم

خالق را هیچ حاجتم نیست — در امر خلق شرکتم نیست

ابن آدم منم به بینید — ابن مریم منم به بینید

کردم بحیات خود هدایت — زیبا بخدا حق عبادت

من خود کردم عبادت حق | فرمودم امر طاعت حق

بیکار شد این هدایت من | امت چو گرفت متابعت من

تو به بکنید جمله یکسر | تا رحم کند خدای برتر

اسم امت ازو ستیزد | کین نیست مسیح وین گریزد

راهی از وی کسی بجوید | رازی با وی یکی نگوید

بر عکس کسی وگر بیاید | دعوای الوهیت نماید

هستم ابن الله ار بگوید | اقرار صلیب نیز جوید

هم پیش کند کفایت خویش | بهر عالم شهادت خویش

فدیه بشدم براه عالم | شستم ز خون گناه عالم

او را دجال خواند اسلام | ماند او نامراد و ناکام

گیرند ار منکران [illegible] | از زحمتم نبود اگر کسی را

انکارش عیسوی نماید — انکار مسلمین فزاید

پس راه وفاق از کجا هست — بگذار این خدشها چرا هست

آیا این راه اتفاق ست — یا راه نفاق و شقاق ست

رای مرا اتفاق را نیست — بنگر که همین نفاق باقیست

عیسی باز آمدن دگربار — بخشد چه ثمر بگو بما ای یار

لا حاصل بس ورود ثانی — بنگر ز خرد که در نهانی

پس چونکه مائل حکایات — از عقل طلب بکن شهادات

گوید انجیل کان مسیحا — آیم بحواریان بگفتا

ظاهر است این که آن مجدد — در پیش حواریان بیامد

بگذشت دو الف سال بنگر — این وعده وفا نشد برادر

گر هست ورود او مرادت — تکذیب نبی ست اعتقادت

لکن تو بہ زاعتقاد بیراه — او مخبر صادق ست واللہ

باز آمدنش نبود مقصود — مقصودش استقامت بود

شرع او چونکہ پیش تو بود — گویا او نزد تست موجود

باالغرض چو پیش تو بیاید — صدقیت ببیند چنانکہ باید

این آمدنش بدار دنیا — حاشا نبود ز دار اخرىٰ

زیرا کہ کسی ز دار عقبیٰ — هرگز ناید بدار دنیا

این فطرت حق بود ہویدا — قانون قدرتست پیدا

باز آمدنش پی حسابست — در حشر کہ روز احتسابست

زانجا کہ نبی گواه عادل — برامت خویش هست ایدل

آری گوید رود چو استاد — در حق تلامذه پی یاد

اینم من و درس خوب خوانید — آموختہا تمام رانیدم

آیم من و امتحان نمایم | جهد و عقلت عیان نمایم
محشر خود روز امتحانست | بازآمدن نبی دران ست
اینجا چو به احتساب آئی | در جنت بے حساب آئی
صورت بینی تمام بگذار | راه معنی بگیر ای یار
شوریده حکایتے بگوئی | مضمون واقعی بجوئی
همواره بگو مفید مطلب | تا کی بفائده گہے لب
بگذار این قصه های باطل | عقل خود را مکن تو عاطل
رفتن زینجا ضرور باید | از عقبی باز کس نیاید
در حشر بدار دل آ خرسند | زین قصه گہے ترا نپرسند
تحقیق آن بکن که پرسند | در روز حساب و دل بران بند
این گر نکنی بسی زیانست | خسران عظیم جاودان ست

هشدار ای یار دکن نکو کار — ای سالک راه راه مگذار

بے فائدہ انتظار عیسے ست
باز آمدن مسیح بیجا ست

افسانہ مہدی ست بیجا — مثل افسانۂ مسیحا

بے اصل و بے مراد باشد — بے حاصل و بے مفاد باشد

با قاعدۂ حجتی ندارد — برہان و صداقتی ندارد

بے قاعدہ آمدہ روایات — عاری ز دلایل و شہادات

ثابت نہ روایت از درایت — نے عقل بکار و نے صداقت

گویند امام مہدی آید — عیسا ایش اقتدا نماید

توہین پیمبر گزین بین — نادانی را ثمر چنین بین

افضل ز پیمبر است امامی — بنگر ز خرد خیال خامی

بیراه روی اهل تقلید　　از راه چه انحراف ورزید

دیدند چو قصهٔ مسیحا　　شیعی گشتند قصه آرا

راندند اینگونه داستانها　　کردند بسی چنین بیانها

افسانه مقابل فسانه　　نغمه آنست واین ترانه

سنی هم لذتی چشیدند　　با شیعی زیر و بم کشیدند

آید آید امام آید　　سبلی راهی را ز ما ره باید

گمراه شدیم ره نماید　　ابواب هدی بنخ کشاید

نی فکر و نه غور در بیانست　　او هام پرستی عیانست

از هجرت احمد محمد　　شد سیزده بار سالها صد

ما بعد حساب ختم نبوت　　اصحاب جانشین نبوت

هم مجتهدین اهل تحقیق　　کشاف عقده‌های تدقیق

کردند بعلم و عقل ای یار — حفظ دین رسول بسیار

سازند هنوز حفظ خوشتر — ارباب علم و عقل اکثر

هر رهبر مجدد زمان ست — بنگر این معنی عیان ست

بنگر ای نکته رس یگانه — مهدی هر مصلح زمانه

هر مجتهد ست و هر مجدد — مهدی پئے رهروان مرشد

هر فرد محقق ست مهدی — هر مرد مدقق ست مهدی

در هر دوریست مهدی چند — تحقیق نگشته است دربند

تحقیق مدام درگشاده — اهل خود راست دست داده

مسدود نگیے ز راه تحقیق — مردان خدا براه تدقیق

مهدی ره یاب یا که رهبر — هر دو معنے بود برابر

زین راه نما چه هادیانند — ره یافتگان چه مهدیانند

تا چند این انتظار مهدی — تا کی از وهم نامرادی

آینده مهدی گر آید — البته هدایتی نماید

هر کس که زمان او بیابد — از مهر هدایتش بتابد

گر تو بزمان او نباشی — حاصل چه کنی ز مغز پاشی

در دست تو بس زمان حالست — مستقبل یافتن خیالست

برخور از مهدیان موجود — نی از مهدی بوهم موعود

هادی قرآن بدست تو هست — از هوش بخوان که تا دهد دست

تعلیم خاتم النبیین — فرموده آن مکمل دین

تحقیق محققین کامل — تدقیق مدققین فاضل

عقل تو داده خدا هست — دین حق را بر آن بنا هست

بین چندین مهدیان بکارت — بنما از چیست انتظارت

بگذاشته این همه مسایل — موجوده دلایل فضایل

باشی در انتظار مفقود — با چشم براه غیر موجود

زعمی مهدی نمود موعود — وهمی مهدی بکرد موجود

اوهام و خیال ها گزاری — کاری از عقل پیش ناری

بالغرض آید امام موعود — یا باز آید امام مفقود

مطلوب از وی بگو چه داری — خواهی از وی چه دستیاری

بگذاشت چه خاتم نبوت — تا مهدی آن کند عطایت

کامل گردید دین ز احمد — [illegible] کاملے نتابد

آینده امام را علامات — گویند ز مختلف روایات

شیعی بنهند علامتی چند — سنی هرگز برین دلبند

هر یک مقصود خویش جوید — مضمون بطریق خویش گوید

شیعی مهدی که مینماید ‌‌ ‌ ‌ ‌ علمش سنی زبان کشاید

هر دو متعارضند با هم ‌ ‌ ‌ ‌ ساقط شده مهدی مصمم

مهدی گر حسب زعمت آید ‌ ‌ ‌ ‌ این حال مشاهده نماید

بنگر چه کند امام آخر ‌ ‌ ‌ ‌ در حالت اختلاف ظاهر

گوئی که کند بجبر و اکراه ‌ ‌ ‌ ‌ مسدود این اختلاف را راه

هرگز قول تو معتبر نیست ‌ ‌ ‌ ‌ در دین خود جور راگذر نیست

گوید قرآن که رهنما هست ‌ ‌ ‌ ‌ در دین اکراه را نه راه است

گر قصد تو ملک و حکمرانی ست ‌ ‌ ‌ ‌ دین مهدی برای این نیست

گوئی مهدی امام دین ست ‌ ‌ ‌ ‌ در دین پس رهنما همین ست

پس از وی سلطنت چه خواهی ‌ ‌ ‌ ‌ بنگر ز خرد چه این تباهی

اسلام قوی کند بگوئی ‌ ‌ ‌ ‌ از مهدی مطلب این بجوئی

این بیت دروغ بی‌فروغی — نبود اکذب از این دروغی

اسلام قوی شود به تحقیق — وز کشف علوم و راه تدقیق

این کار کند نه سیف آهن — سازد این کار عقل روشن

چون تیغ خرد کشد دل مرد — از جهل برون برآورد گرد

امید نه مهدئی خیالی — خواهی یار از نکو مآلی

یعنی انتظار بگذار — کن کار از خرد بکن کار

قدر عمر عزیز بشناس — حق را بپاس عاقل الناس

شیعی نه امام در نمازت — خواهی نه صلوة با جماعت

گردید خیال محض امامت — بنگر چه فزود این کرامت

بگذاشته ادیان حقیقی — در روهمنم مهدئی رفیقی

بشنو ای شیعی خبر دار — ای سنی منتظر نظر دار

حق گویمت از ره خرد گیر — رہ گیر و نه راه نابلد گیر

مخروش و میا بجوش ای یار — کن گوش ز هوش نغز گفتار

کافی نه ترا کلام رحمن — کافی نه ترا پیام یزدان

کافی نه ترا پیمبر احمد — کافی نه ترا علیِ امجد

کافی نه دوازده امامت — کافی این یک خیال خامت

محرومی این قدر ز دهی — حالانکه تراست درک و فهمی

آید مهدی نه حسب عقل ست — آید مهدی نه وفق نقل ست

بنگر بفراست و درایت — بگذر ز حضیض پست حالت

بشنو که بنای قصه این ست — نی کار شریعت و نه دین ست

ای شائق از کمال غیرت — تعبیرش بین ز خواب حیرت

در دور آخر خلافت — شد چند فریق اهل ملت

ساعی هر فرقه تا خلافت — آید بفریق خود بعجلت

خواهان خلیفهٔ فریقی — خواهان دیگری طریقی

هریک بفریق خویش ساعی — هریک بطریق خویش ساعی

تالیف قلوب هر فریقی — کردی به جدا جدا طریقی

تحسین فریق خویش میکرد — تزئین طریق خویش میکرد

توهین مخالفان نمودی — تذلیل شان ز حد فزودی

طوفان مخالفت چو برخواست — طغیان خلاف عقل چون کاست

هر فرقه بحسب مقصد خویش — از نام نبی خیر اندیش

بس وضع حدیث کرد ای وا — این جاده گرفت وا دریغا

حسن ظن داشت گو سراسر — کوته اندیش شد مقرر

از وضع حدیث ثبت یابی — در کار خود ز خام کاری

اقوال نمود حسب طینت | منسوب بصاحب نبوّت
کرده اخبارهای مهدی | از نام رسول حق منادی
تا خلق به اعتقاد آید | انبوه فریق خود فزاید
کردند نقیبها اشاعت | در دور حدیث بی صداقت
موضوعه حدیثهای پر زور | زین راه شدست آن مشهور
بنگر چه شد از جهالت عام | آخر آمد چگونه انجام
بگذشت خلاف و هم خلافت | گردید زمانه حسب عادت
رفتند فریقهای ساعی | در دهر نماند هیچ داعی
زین وضع اثر پذیر گشتند | مهدی گویان بسی گذشتند
وضّاع حدیث را اجل برد | این فتنه ولی نه از جهان مرد
ممتد شد قرنها زمانه | باقیست هنوز این فسانه

برطرز دگر فسانه باقی — برنهج دگر ترانه باقی

مهدی گذشته روایت — مهدی آینده شد ز غفلت

وضع اخبار شد مطلب — مطلب شد فوت قصد بر لب

وضع اخبار از غرض شد — شد فوت غرض خبر مرض شد

این مطلب دنیوی نمایان — شد داخل اعتقاد ایمان

تا ید مهدی فسانه بگذار
از راه خرد دلا بکن کار

قواعد اعظم

گویم بتو اعظم القواعد — هر قاعده مخزن الفوائد

در باب اصول نیک آئین — دستور عمل بکن قوانین

نعمان ہمام امام اعظم — زد ضوابط این مسلّم

لاریب جواہر حقائق — آورد ز معدن دقائق

بنگر شان جلی نعمان — حق بین حق گو بود نمایان

بنگر در وسعت خیالش — بنگر در رفعت مآلش

گنجینۂ علم و عقل نعمان — اہل تحقیق را نگہبان

راس اصحاب رای حق بین — روح ارباب نیک آئین

رہبر بدرایت روایت — ہادی برہ دلیل و حجت

نعمانی شبلی زمانہ — در علم و فضل خود یگانہ

بتحقیق کرد از بصیرت — بنوشت امام را چہ سیرت

طرز تحقیق را نوی داد — دانش را قوت قوی داد

فیض شبلی زیادہ ہر آن — یابد خیر جزا فراوان

تحقیق بکرد امام اعظم — ایمان و عمل جدا ز باہم

باب الایمان ز باب اعمال — الحق باشد جدا بہر حال

جزو ایمان نباشد اعمال — در باب این نکتہ ای نکو فال

ایمان تصدیق دل بجا ہست — غیر از عرفان یقین کجا ہست

ایمان متعلق دل ای جان — اعمال و فرائض ست ز ارکان

اعمال و فرائض از جوارح — معنی اینک صریح و واضح

مومن کافر بترک اعمال — ہرگز نشود بگو بہیت حال

مومن عاصی شود نہ کافر — از ترک عمل دلاست ظاہر

کفر و ایمان بہم نیاید — انکار و ایقان بہم نیاید

مومن نے کافر و نہ منکر — کافر منکر نہ مومن آخر

حق گفت کہ شرک را نہ بخشم — مادون او چرا نہ بخشم

مؤمن ناجی اگرچه ترا نیست — برخوان چه حدیث مصطفی نیست

مؤمن سارق بجنت آید — فهمیدن آن بعقل باید

مؤمن عاصی بدست رحمن — باشد در فضل و عدل یزدان

خواهد بخشد خدا ز رحمت — عصیان مومنی برافت

مؤمن عاصی نجات یابد — از حق دائم حیات یابد

یابد گریه عذاب فضل ست — یا بعد عذاب راه عدل ست

ایمان ثابت بجهل اعمال — بنگر از عقل ای نکو فال

نکند جهل فرایض ایمان — نقصان مومنی بایمان

اسلام چو دعوت ابتدا کرد — باب الایمان رسول وا کرد

خواندی هر شخص را بایمان — میخواست ز عقل محض ایقان

بوده نه فرایض اندران حال — بوده ست نه قیل و قال اعمال

اینک فضل و کمال ایمان	بنگر سخن کمال ایقان
زینجا مشمار ای نکو فال	لازم نبود فرایض و نه اعمال
تحصیل اوامر و نواهی	بیشک لازم بود که با جد
شد لازم و حق عبادت است	هر دو بجز لازم او فتاده

اعمال صالح بدنیا
باید از بهر زاد عقبی

الایمان لا یزید ولا ینقص

بشنو قول امام اعظم	فهم معنی بیا ایندم
ایمان نه زیاد بود نه کمتر	این قاعده را بهوش بنگر
مقتدا شو نه بیش نه کم	مقتدا یعنی مسلم
فرموده مصطفی است این	بشناس این را ز فهم کامل

از صوم و صلوٰة شد نه صدیق
بوبکر به بین ز چشم تحقیق

از صدق دلی شدست صدیق
در باب این نکته را تدقیق

جزو ایمان نشد چو اعمال
بیشی و کمی کجا درین حال

ایمان زاید شود ز طاعات
کم از عصیان نگرد ایات

بیشی و کمی بکیفیت هست
نے در مقدار و کمیت هست

یعنے بلحاظ ضعف و شدت
زاید یا کم شود یقینت

قایل بودست بو حنیفه
در زمرهٔ تابعین خلیفه

اندر متعلقات ایمان
یکسان باشند کل مسلمان

در معتقدات کل مساوی
این معنی راست عقل حاوی

اصحاب و عوام مومنین هم
در معتقدات بیش نے کم

تصدیق صحابه پیمبر	از تصدیق خبر غیب پیمبر
در تصدیق‌اند جمله یکسر	اصحاب دگران [illegible]

لیکن از [illegible] عات و خیرات
فوقند صحابه نکو ذات

لا نکفر احداً من اهل القبلة

کردی ز تحقق گرامی	در راه اجتهاد [illegible]
تکفیر اهل قبله گاهی	در بیان کفر [illegible]
فیاض ولی بوحنیفه	میداشت چه [illegible]
نے کفر مخالفی روا داشت	نے فسق [illegible]
تفسیق مخالفست جوری	از راه خرد [illegible]
در جاده کفر و فسق انکار	در باب مخالفی [illegible]

مومن ہر اہل قبلہ بیشک
این کفر خیال و تہم بشکن
گوید تا آنکہ دو خدا ہست
مومن کے دو خدا بگوید

کفرش کن از خیال منفک
ای یار از عقل و فہم بشکن
مومن کافر بگو چرا ہست
راہ مشرک کجا بپوید

مومن نے مشرک و نہ کافر
از عقل بہ بین کہ ہست ظاہر

محقق مجتہد امام مسلم
امام اعظم اعظم سوادی
مر اصحاب رای و اہل تحقیق
روایت را نکردی بی درایت
روایت را بعقل و فہم بنیاد

بتحقیق امور دین معظم
بعلم و عقل کامل اجتہادی
بہ ارباب قیاسش جا بدقیق
گہے از راہ دانش و سماعت
نہاد از دست حکمت داد حق داد

درایت کار عقل و فهم آمد ‌‌ ‌ [illegible] دانند کار [illegible] فهم آمد

نه لازم داشت آن کان فقاهت ‌ ‌ [illegible] شرط درایت

روایت را نه کافی شان راوی ‌ ‌ [illegible] عقل و فهم [illegible]

جلیلی هست راوی یا ذلیلی ‌ ‌ [illegible] باید فان ذلیلی

مدار اعتباری نیست قایل ‌ ‌ [illegible] توان می باید بناقل

خلاف عقل قطعی یک روایت ‌ ‌ [illegible] سماعت از درایت

همی انصاف نزد عقل و نقل است ‌ ‌ [illegible] یک جاده در باب عقل است

خلاف عقل قطعی معتبر نیست ‌ ‌ [illegible] و حدیثی این مگر نیست

حدیث معتبر معقول و مدلول ‌ ‌ [illegible] قولش چه مدلول است و معقول

پیمبر تو معقول [illegible] ‌ ‌ [illegible] عاقل و کامل یگانه

علیمی این چنین معقول گوید ‌ ‌ [illegible] معقول و نا مدلول گوید

چرا منسوب سازی غیر معقول ‌ ‌ [illegible] آن حکمت [illegible] گنج مدلول

اگر ای بی‌خبر دانی [illegible] — کنند بعقلی تو این جا اثبات

[illegible] ارش هم بالهٔ [illegible] — قرارش هم بمعنی و درایت

شود لیکن نه گفته را روایت — بنزد اهل تحقیق از درایت

[illegible] — کجا افسانه کار اهل حکمت

فقیهان گر روانه آن خبراند — روایت را به پیشش معتبراند

امام اعظم آن را کرد مقبول — روایات چنین معقول و مدلول

[illegible] روایت فی درایت — از اینجا شد مشدد فی الروایت

چنان بسیار اعظم این ثابت — خطاب این یافت ابدال از ثوابت

[illegible] خطابش رفت شایان — باو کافیست این فخر نمایان

جزاء خیر تحقیق فراوان
ز رب خویش بی حد یافت نعمان

خدای حکیمی که جان آفرید | خرد را بدان توامان آفرید

نهاده بنای شریعت بعقل | کند عقل بر وجه اثبات نقل

بهر امر خود مصلحتها نهاد | بهر نهی باب مصالح گشاد

بیان مصالح بتوجیه خیر | نهی نقل روشن نماید نه غیر

خرد اکرم خلقت خالق ست | خرد اتم نعمت رازق ست

همین ست منشاء احکام حق | بگیر بنا عقل از نمود آئین حق

بیابد بشر خویش معاش و معاد | بدنیا و عقبی شود با مراد

کند کار دنیا بجز بی خلل | بیابد بعقبی جزای عمل

حق خویش و غیری نماید ادا | بدست آورد تا رضای خدا

اوامر بود یا نواهی بود | بوفقش رضای الهی بود

ترا لازم ست ای بصدق و صفا | بجا آری احکام تشریع را

بشرعی تمدن چو آمیختند ‌ ‌ ‌ ‌ ره ارتقا گشت بر قوم بند

بملت بشد اختلاف کثیر ‌ ‌ ‌ ‌ عسیر آمد این دین سهل یسیر

بشد تنگ راه معاش و معاد ‌ ‌ ‌ ‌ یکی در خلاف دگر ره داد

نمودند بازار تکفیر گرم ‌ ‌ ‌ ‌ نه از خالق و نی ز مخلوق شرم

بهم گشته تکفیر با آنچنان ‌ ‌ ‌ ‌ مسلمان نباشد یکی در جهان

بذلت رسید و فلاکت رسید ‌ ‌ ‌ ‌ بجان و بایمان هلاکت رسید

ضرورست پس ما بعقل سلیم ‌ ‌ ‌ ‌ بدانیم تشریع را ای فهیم

نمائیم تشریع و غیرش جدا ‌ ‌ ‌ ‌ که تشریع تنهاست حکم خدا

ز امری که داخل بتشریع نیست ‌ ‌ ‌ ‌ تجسس بحکم شریعت ز چیست

در ابواب خارج ز تشریع یار ‌ ‌ ‌ ‌ سراسر بدستت بود اختیار

امور تمدن بنظم عظیم ‌ ‌ ‌ ‌ میامیز در شرع خدای حکیم

بیاورد دین را رسول زمان — نه احکام دنیا که دین مبین آن

رسالت بود در امور دین — نه در غیر دین است از عقل بین

بود غیر شرعی بقرآن اگر — و یا حکم پیغمبر ای نامور

به امت نه آن حکم حجت بود — وقوعش بحکم ضرورت بود

نگفتا خدا نی رسول خدا — که در غیر شرعی اطاعت نما

ز راه تمدن نه از راه دین — بتغییر آن حکم را بالیقین

خلافت کنان جانشین نبی — بسی کرده اند اختلاف جلی

ز مال غنیمت کسی از سداد — بابنای هاشم نصیبی نداد

چه جزیه و امر طلاق از عمر — چه تعمیل شد از تعمق نگر

خلاف رسولش مکن اعتقاد — بحسب مصالح شد این اجتهاد

چو آن غیر شرعیست لیکن صحیحست هم — بقرآن بود یا باخبار هم

بشری تمدّن بکن مختلط ‌‌ ضوابط بکن بر محل منضبط

ز شرع ست آزادیت ای سلیم ‌‌ چرا این غلامی و وهم الیم

علاوه بگر عقل را این شرف ‌‌ بکن وهم بالکل ز دل بر طرف

که فرمود آن احسن الاعتقاد ‌‌ امام اعظم اعظم الاجتهاد

برای تعبّد بود گو عمل ‌‌ تو معقول آن از شمر بی خلل

چو نعمان چنین داد تحقیق داد ‌‌ بدار این از حق بشد با مراد

با یمان از آن گشت مشروط عقل ‌‌ که سازی بهر امر مربوط عقل

نخستین خدا عقل و پس شرع داد ‌‌ چراغی نهاد و رهی بر کشاد

پس از عقل کن کار دنیا و دین
هدایت همین ست شرع مبین

فصل اجتهاد

تخلیق بشر خدا چو بنمود — تشریف خرد عطا بفرمود

دینی داده گزین مقبول — منقول او و تمام معقول

بنیاد دین بعقل بنهاد — داد حکمت پس از کرم داد

ابواب هدایت و سعادت — بگشاد بروی ما ز رحمت

مبعوث نمود انبیا را — تعلیم دین کنند ما را

فرمود اوامر و نواهی — از حکمت بالغه کماهی

خاتم آورد دین کامل — لازم تبعیتش بعاقل

قرآن اصل اصول دین ست — قانون خدای ما همین ست

لانعم بی اتباع قرآن — فهم معنی ست از خرد دان

نصی که صراحتش عیان ست — فارغ از حاجت بیان ست

[illegible] جا که [illegible] شد — تعقیق کرد [illegible] شد

تفسیر آیتی به آیت ‌‌ ناید اگر از ره وضاحت

تبیین رسول بهترین ست ‌‌ تفسیر دگر کجا چنین ست

تفسیر نبی چو نیست موجود ‌‌ حق راه بیان نکرد مسدود

یا امر نوی چو سر برآرد ‌‌ قرآن و خبر سکوت دارد

دانش مخفی نمی نماید ‌‌ تحقیق از و گره گشاید

در قرآن گفت حق تعالیٰ ‌‌ هر کس که نمود جهد در ما

بروی ما راه ها کشائیم ‌‌ گنج اسرار ها نمائیم

زینجاست که اجتهاد کردند ‌‌ اهل تحقیق ره سپردند

بهر این منصب نمایان ‌‌ ارباب حل و عقد شایان

باب تقلید شان گشادند ‌‌ معیار اصول خوش نهادند

رفتند بجادهٔ درایت ‌‌ کردند این کار را بهمت

بر تقلید دین منقول — کردند خلل اصول معقول

این ضابطه لیک معتبر شد — اخبار کاذبه بدر شد

پیدا شده فرق حق و باطل — شد جهل به پیش عقل عاطل

این ضابطه کرد در زمانه — موضوع حدیث چون فسانه

این مجتهدان چها نمودند — پس عقده ز کارها کشودند

اما دو برادران دینی — یک شیعی و دیگریست سنی

در مجتهدان چرا جویند — مضمون تعصبی بگویند

باهم در قولها خلافست — انصاف کجا کرا اعتسافست

رانند همه نیکو نه حرف سنی — ششصد چو گذشت سال هجری

گردید قیاس صاف محدود — شد باب اجتهاد مسدود

گویم که محشی خبردار — تالیف تست رد محتار

تشریف نبوت آنچه شد آئین — شد ختم بخاتم النبیین

دعوای نبی شدن کراهست — لیکن در اجتهاد واهست

زعم تو که اجتهاد شد بند — از نص بنمای ای خردمند

در قرآن ست یا باخبار — یا مجتهدی بگفت ای یار

بگذشت هزار سال و سه صد — این قول بگونه کس بر آمد

در متن و شرح یا بدیدی — این حاشیه پس چرا کشیدی

نقلاً قولت نه قابل دید — عقلاً زینگونه هست تردید

هر لحظه حوادث زمان ست — العالم حادث عیان ست

بر حادثه های تازه ای یار — فتوای محدث قدیم آر

آن مجتهدان که درگذشتند — زین حادثه کی خبیر گشتند

فتوای شان چگونه آری — سازی با مومنان چه یاری

پس بگوی سبیل مؤمنین چیست | چون مجتهدی بقول او نیست

نقلاً چون قول تست مردود | عقلاً هم بر تو نه محمود

شیعی گوید چو مجتهد مرد | با خود فتوای خویش هم برد

پس مجتهدی که در حیاتست | قولش کافی و با ثباتست

فرض است بقوم انقیادش | سرتابی کفر از اجتهادش

گویم ای شیعی ای برادر | ز انصاف بقول خویش بنگر

این مجتهدت بگو کدامست | او هست رسول یا امامست

معصومیتش چو نیست بالجزم | بر کفر دگر چرا کنی عزم

دیگر بشنو که بر ملا هست | گر مجتهدی یکی بپا هست

یک در دگر سواد باشد | او هم با اجتهاد باشد

در مسئله که بحث افتاد | در رای بهم خلاف رو داد

تشیعی سازی تو فارغ البال	تقلید کدام اندرین حال
تا آید یکی اگر نسائی	از قول دگر بکفر آئی

پس ختم شد اجتهاد باشد

هم فرض شد انقیاد باشد

نعمات الهی

ای برادر نظر دوا کن	چشم بگشا بیا تماشا کن
میوه‌ها و نفایس عالم	این چه نعمت بین که جمله نعم
همه را نعم و لذت دنیا	همه اکرام و عزت عقبی
زهد دنیا خلاف فطرت	هم بعکس قیاس و نکت
زهد مقرر به که نیست ندارد	آدمی را بهشت ندارد
زهد خشکی خلاف حکمت	بی نصیبی ز نعمت حق

منع رهبانیت چنین آمد — در کلام خدا مبین آمد

سوره نحل ای برادر خوان — آیتی چند از آن کنیم بیان

چارپایان که آفرید خدا — [illegible] است از [illegible] شما

هست زانها برای فرش شما — پوشش [illegible] دیگر

بعض را خاص زانهمه انعام — خو[illegible] میکنید [illegible]

در چراگاه وقت شام و سحر — آمد[illegible] شان بکید[illegible]

رونق و زینت ست بهر شما — [illegible] ست بهر شما

چارپایان کنند کار شما — [illegible] شند بار شما

سوی شهری که رفتنش نتوان — مگر [illegible] جان

مدد ستیکه آن خدای کریم — [illegible]

نیز اسپان اشتران خران — [illegible] جهان

تا بر اینها شما سوار شوید صاحب زیب افتخار شوید
هم خدا آفریدن اشیا که ندارید علم آنها را
اندکی شرح این کنیم بیان بین زچشم خرد که هست عیان
در زمانهٔ رسول خیر را تار برقی و ریل بود کجا
این دخانی سفاین و سباب منتفع زان شویم در هر باب
هم کجا بود اینچنین آلات که از انیم فارغ البالات
عقل کردست موشگافیها که نعم این چنین رسید بجا
هم چنین چیزها کند پیدا که ندانیم علم آنها را
باز بنگر بسورهٔ اعراف در حلال و حرام فیصله صاف
حق بگفتا بگو رسول انام کیست آنکس که او نمود حرام
زینت ایزدی که کرد عیان از پی بندگان خود یزدان

هم نفیس و لطیف و لذت دار ‌ ‌ ‌ ‌ از خورشهای پاک و نغز و گوار

کن بیان بهر مومنان اینهاست ‌ ‌ ‌ ‌ متمتع شوند بی کم و کاست

کنم آیات را چنین تفصیل ‌ ‌ ‌ ‌ بهر قومی که دانش است دلیل

گو خدای من ای ذوی الانعام ‌ ‌ ‌ ‌ جز فواحش نکرده حرام

ظاهری فحش و معنوی [illegible] ‌ ‌ ‌ ‌ هم گناه و تعدی ناحق

کردن شرک با خدای جهان ‌ ‌ ‌ ‌ که دلیلی نیامده است بر آن

چیزهایی که علم نیست از آن ‌ ‌ ‌ ‌ گفتنش بر خدا حرام بدان

ای برادر بدان که از انعام ‌ ‌ ‌ ‌ از خدای کریم و [illegible]

زین نعم را با عطا کرده است ‌ ‌ ‌ ‌ فضل [illegible] گر چه [illegible] کرده است

نعمت [illegible] شکر [illegible] ‌ ‌ ‌ ‌ تا که [illegible] ما [illegible]

خیر تو [illegible] شوند ‌ ‌ ‌ ‌ زهد ما گشته است [illegible]

غیر اقوام سرفراز شدند | بدتر از ما بترک ساز شدند

ما به پستی خود چه نازیم | اسفل السافلین همی تازیم

سر برون آر یا سر راهی کن | پستی خویش را نگاهی کن

بند دل را بجان و دل بگسیر | همه بنما تستی بگسید

آنچه دادت همه ز دست | یا تمیزی کن و بدست ببند

دستها گیر و شو ز دست نگر | بر خور از دست خود ز دست دگر

نه بدستی ببست هست اگر
که ببستت بدست دست دگر

اقوال حکمت مآل امام اعظم

خوش گفت ولا امام اعظم | دانای عصر و فخر عالم

باید بهر شد مهیا | وار فاخر بدار دنیا
تا در و از طریق عزت | نماید خوش دران سکونت
شاکر باشد بدا. فاخر | هم تهی کند بدار آخر
بهبود معاش هم معاد است | زین قول دلا بیں مراد است
کار دنیا و کار عقبی | از عقل بود چه نیک . نما

یک را دیگر نمے دریابد
غیر از یک دیگرے نمی‌یابد

نوشتن بدان کرد امام با اکرام | دل ز فرزانگی بفهم کلام
هر یکی حدیث آموزد | هم مسائل انسان نمیدوزد
مثل عطار او و بیداد | لیک فهم چنین نمی آید
که فلان دارو فلان مست | فهم ها نه منشاء غرض

پس دلا چون حدیث میخوانی — حکم دین را ازو نکو دانی

مسئله را طریق استنباط — نی ز تفریط و هم نه از افراط

نیک دانی ز راه عقل سلیم — بنمانی بغیر فهم تفهیم

مخبر صادق و رسول امین — دین حق را نمود خویش تبیین

قول و فعلش حدیث میباشد — در ره حکمها بما باشد

لیک تحقیق آن ز فهم آید — نی بما درک و نی ز وهم آید

فهم تو در کسی بروی کار بیار — از احادیث حکمها بردار

راه تحقیق و جادهٔ تدقیق — مده از دست خویش ای صدیق

عقل خود را اگر کنی تو رفیق — برکشائی بدر رهٔ تحقیق

گر مقلد تو واقعی هستی — مفگن خویش را تو در پستی

بکن کار کان امام بگفت — گیر شغلی که آن همام بگفت

مصلحت بین حکم دین میباش | اولوی حکمت از نبی میباش

از توهم مشو گهی مهجور | [illegible] آن [illegible] عقل [illegible] قدر دور

قصه او ف نه با بگذار | [illegible] بین باش نغز دان [illegible]

برخود چون بنا [illegible] آمد | [illegible] عقل و دین آمد

رهنمای [illegible] تحقیق و اصل | [illegible] خود و کامل

از [illegible] شکر [illegible] | [illegible]

[illegible] رسول [illegible] | [illegible]

و [illegible] تعلیم دین شریعت را | [illegible]

قول حق هم حدیث پیغمبر | [illegible]

عقل [illegible] کرد [illegible] تمام | [illegible] دین [illegible] شدت [illegible]

[illegible] | [illegible]

[illegible] | [illegible]

قیصر انڈیا سلامت باد — بامراد و باکرامت باد

بزبان کوئین نیک آئین — می سرائیم گاڈ سیو دی کوئین

مہاراجہ جوان بخت و جوان سال

الٰہی باد دلشاد و باقبال

اطیعوا اللہ واطیعوا الرسول واولی الامر منکم

وہ مالک ملک ہے تو اللہ — بندے تیرے ہیں سب شہنشاہ

اللہ ہے تیری کبریائی — شرکت نہیں اس میں ثنائی

یارب ہے فضل تیرا ہم پر — وکٹوریہ ہند کی ہے قیصر

مہر تاباں ہے تو قیصر — پرنور ہے اس سے کشور ہند

فیاض جہاں ہے خلق پرور — مشہور زماں ہے عدل گستر

یارب یہ ترا اثر بیاں ہو — تاثیر لابیاں عیاں ہو

تالیف قلوب کا ہو باعث — اخلاص خوب کا ہو باعث

تو نے ہی دیا ہے حکم اظہر — لازم فرمانبری ہے ہم پر

بندوں پہ فرض حکم تیرا | تبئین حکم کام سیدا
ہر چند ہے خاص حکم اسلام | لیکن عقلاً یہ حکم ہے عام
صدق دل سے ہو اسکی تعمیل | ہرگز نہو عذر اور تاویل
اب سنئے قیصری رعایا | یہ حکم خالق البرایا
اہل ہندوستاں یہ سنئے | دلسے دلکش بیاں یہ سنئے
سنئے اے والیان نامی | نواب و راجگان گرامی
سنئے یہ اے سپاہ افواج | ہیں بحر ظفر کے تم سب امواج
سنئے اے افسران عسکر | تیغ فرزانگی کے جوہر
خالق نے دیا ہے حکم ہمکو | قرآن سے ملا ہے حکم ہمکو
و ربا جب اطاعت کا سمجھا نہ | فرماتا ہے خالق زمانہ
دیکھو قرآن کی یہ آیت | آئی ہے اسمیں صاف آیت

اللہ و رسول و حکمراں کے — ہو جاؤ مطیع جان و دل سے

جو حکم رسول و حکمراں ہے — وہ حکم مالک جہاں ہے

دیکھ آنکھ سے عقل رہنما کی — اس حکم میں مصلحت خدا کی

انسانکو چاہیے کماہی — دنیا عقبے کی خیر خواہی

اصلاح معاش کار دنیا — اصلاح معاد کار عقبیٰ

اصلاح ان دو کی لازمی ہے — دونوں ہی سے فلاح آدمی ہے

ہے فرض منصب رسالت — اصلاح معاد کی ہدایت

اصلاح تمدنی قوانین — کرتا ہی شاہ نیک آئین سے

دونوں سے صلاح خلق کی ہے — دونوں سے فلاح خلق کی ہے

دونوں کرتے ہیں اپنی ڈھب پر — عالم کا نظام حکم رب پر

مقصود خدا صلاح عالم — ہے مرضی حق فلاح عالم

دونوں یہ خلیفۂ خدا ہیں — گو اپنے طریق میں جدا ہیں

لازم دونوں کی ہے اطاعت — اللہ کی جیسی ہے اطاعت

جو توام ملک و دیں کہا ہے — یہ قول عاقلاں بجا ہے

سر پہ ہو نہ ظل شاہ جب تک — ہو حفظ نہ ملک و دیں کا تب تک

لازم ہو صاحب حکومت — تا ملک و دیں کی ہو حفاظت

ہے بغی خلاف ورزی شاہ — ہرگز ہرگز نہ چل تو یہ راہ

عصیان عظیم ہے بغاوت — خسران الیم ہے بغاوت

اخلاص سے رکھ رعایت شہ — ہے فرض عین اطاعت شہ

ہو صدق سے تیرا سر بکار — اخلاص ہی ہے مدار ہر کار

رکھیے نہ نفاق سے سروکار — چاہ آفت میں گر نہ ای یار

خالق کو نہیں نفاق مقصود — خواہاں ہے کہ ہو شقاق مسدود

اللہ ہی خود وفاق خواہاں — اور عقل بھی اتفاق خواہاں

شاہی نہیں بے مشیت حق — شاہی ہے محض ارادت حق

خالق دیتا ہے مصلحت سے — قبضہ میں شہ کے اپنے بندے

جو حکم خدا نے دیدیا ہے — جیسا اللہ اس نے کہا ہے

ہے حکم خدا اطاعت شاہ — روشن ہے یہ عقل کو بھی راہ

یہ جیسا ہے اس متین و محکم — وابستہ ہے اس سے نظم عالم

یعنی تیرے سر پہ سایۂ شاہ — ہے تیری پناہ اور دوا

بیشک ہے خلاف مصلحت — تعمیل خدائی حکم سلطان

اس سے تو یہ عقل کہتی ہے — ای حب ابی جان لیجیے

الحق خدا دگر حق ناس — ان ہر دو حقوق کا تو کر پاس

در بارۂ حق ناس مطلق — سنتا ہے اب صاف رتق

ہے حق الناس اطاعت شاہ
اتلاف حق بغاوت شاہ

باغی کو نہ شاہ سے معافی
نے شرع آلہ سے معافی

باغی نہیں کچھ عطا کے قابل
ہے وہ قہر و سزا کے قابل

کر غور اے صاحب درایت
ہمسر ہے شرک کی۔ بغاوت

نسبت بعباد شرک یزداں
نسبت بمعاش بغی سلطاں

فیروزی خلق شاہ سے ہے
بہروزی خلق شاہ سے ہے

ہے شہ سے اعانت برایا
ہے شہ سے رفاہت رعایا

اخیار کا نفع شاہ سے ہے
اشرار کا دفع شاہ سے ہے

حافظ ہے حقوق خلق کا شاہ
ناظر ہے گاہ گاہ و بیگاہ

آزاد ہو عدل میں نہ جا ہے
عہد اس کا بشکل بنا ہے

حفظ جان حفاظت مال
ہے قبضۂ شاہ میں بہرحال

ہم دین اگر نہو ترا شاہ
رکھتا ہو مذہب جدا شاہ

دیں تیرا خلاف شرع سلطاں
ہو اور ہی اصل و فرع سلطاں

تاہم تجھ پہ ہی فرض اطاعت
ہرگز مانع نہ دین نہ ملت

پستیٔ خیال سے گزر جا
عقل رہبر سے راہ پر آ

عاقل کا ہو خیال عالی
شایاں نہیں پستیٔ خیالی

وسعت رکھتا ہی دین اسلام
تنگی ہی فرع وہم ناکام

یہ بند و قیود ہیں خیالی
ہی جسنے یہ تیری پست حالی

تیرا یہ وہم ہی بلا ہے
زندہ در گور کر دیا ہے

بالکل وسعت خدا نے دی ہے
آساں ہر کام سہل ہی ہے

اللہ کے نبی نے شب فطرت
کی [illegible] قوم کی ہدایت

اوہام نے کر دیا تباہ
[illegible] کا ہو جو سخت دشوار

کرغور اے صاحب فراست | شاہی کو غرض ہے بس حراست

جوہر انساں ہے دین غرض ہے | شہ کو مذہب سے کیا غرض ہے

تجھکو ہے کام اپنی رہ سے | کیا کام ہے تجھکو دین شہ سے

قرآں نے کیا نہ تنگ تمکو | پڑھ لیجیے لکم و دینکم کو

کہتا ہے نہیں یہ کرکے شہ جور | مذہب میں ہمارے آتو فی الفور

لیکن کہتا ہے کرکے شفقت | شاہ باعدل و بامروت

تیرے دیں سے نہیں سروکار | کچھ ہمکو رعیت وفادار

منظور ہے بس اطاعت شاہ | فرمانبری و اعانت شاہ

ہے تجھکو مبارک اب ترا کیش | رہ چین سے بنکے تو وفا کیش

تو شوق سے اپنی دین پر رہ | رہ نیک - بدی سے پر حذر رہ

ہرگز تو نکر خلاف قانوں | ہے بہر رفاہ عام موزوں

ہی ہمکو رفاہ عام مقصود | لازم ہی یہی مدام مقصود

ہی لطف بیکران معبود | ذمہ میں ہن بندگان معبود

ہم حافظ مال و حافظ جاں | ہم انکے حقوق کے نگہباں

ہم انکے شریک شادی و غم | رنج و راحت میں انکے باہم

گر تجہپہ کبھی کسی سے ہو جور | دیوین گے سزا ہم اسکو فی الفور

ہی ذمہ پہ اپنے عدل و انصاف | حق میں بندونکے واضح و صاف

کیسے ہیں یہ خسروی مکارم | ہی طاعت شاہ تجہپہ لازم

اسلام ہی ہی یہ ای برادر | اس راہ سے جا نہ باہر

قیصر کا یہ عہد پر امان ہی | شاہنشہ ہند کا زمان ہی

وہ ظل خدا ہی عدل گستر | نام نامی ہے خود مظفر

وکٹوریہ اسم نیک آئین | شاہنشہ و زبدہ سلاطین

ہے حاکم بحر و بر اعظم | ملک اسکا وسیع و حکم محکم
ہے ناصر کیش و دین عیسیٰ | ہے حافظ مذہب رعایا
ہے مادر نیک ہند و برطن | دلجوئی سے ہے سبکی مامن
تن ملک ہے اور جان ہے فرماں | تخت دل پر رواں ہے فرماں
قیصر کے سایہ میں براحت | اقوام مختلف سلامت
ہیں پانچ کروڑ اہل اسلام | قیصر کے سایہ میں بآرام
ہے سایہ چامراج میسور | وہ والی ملک و نیک دستور
وہ راجہ اعظم و دلاور | وہ مورد عاطفات قیصر
وہ واقف رمز کاردانی | زیبا جسکو ہے حکمرانی
ماموں ہم ہیں مدام بےغم | دیں حق پر ہیں چین سے ہم
ہم طاعت حق اطاعت شاہ | کرتے ہیں صدق دل سے واللہ

یہ قیصر و راجہ یا الٰہی	آفات سے بچ رہیں کماہی
قیصر کے سایہ میں مہاراج	یہ شاہ ملک صاحب تاج
اقلیم ہند و ملک میسور	ان سایوں سے ہو فیض معمور
یہ ہر دو خانداں سلامت	یہ ہر دو دودماں سلامت
بندے ترے قیصران عالم	محکوم ہیں سروران اعظم
کیجے ان پر کرم خدایا	حاصل ہیں انہیں سے ہم خدایا

(از نتائج طبع محمد عبدالرحمن خان [illegible]
صوبیدار میجر محمد عبدالقادر صاحب بہادر مرحوم مددگار انگریزی دیتار وفادار)

فهرست مضامین [illegible]

تمت

۲۵ شوال المکرم

سنہ ۱۳۱۱ ہجری نبوی

صلی اللہ علیہ وآلہ

واصحابہ وسلم

سنہ ۱۸۹۴ء